

Semnificații istorice, juridice și religioase ale libertății de conștiință

dr. Marius ANDREESCU

I. Despre conștiință, lege și libertate. Conștiința este esența și particularitatea omului prin care acesta se raportează la natură, societate, dar și la propria sa ființă și, în mod deosebit, la Ființa Supremă. Părintele Arsenie Boca vorbea despre conștiință ca fiind „un grai tăcut și o chemare lină” prin care omul poate să se reconstruiască ca ființă spirituală, să își regăsească structura sa autentică, dincolo de precaritățile și patimile existențiale, într-un cuvânt să redobândească libertatea autentică, spirituală pentru iubirea infinită și indefinită de Dumnezeu și de oameni. Fericitul Augustin spunea și el că „în noi este ceva mai adânc decât noi înșine”, referindu-se tot la conștiința omului, cu deosebire la conștiința de sine.

Părintele Arsenie Boca afirma: *“Libertatea de conștiință este cel mai adânc bun spiritual pe care îl are omul la îndemână în viața sa”*. Într-adevăr, conștiința umană înțelege în complexitatea, înălțimea și profunzimea ei este temeiul vieții biologice și spirituale, punctul de la care începe efortul pentru ca omul să fie demn de libertatea pe care el însuși o prescrie în primul rând ca lege morală și de aici și ca ordine juridică.

Nu ne propunem o analiză sau o prezentare a ceea ce conștiința reprezintă în doctrina filosofică sau în teologie, cu deosebire în credința ortodoxă. O astfel de încercare ar depăși cu mult spațiul pe care îl avem la dispoziție și posibilitățile noastre. Încercăm, prin aceste rânduri, să punem în evidență, din perspectiva omului în existența sa socială, semnificații juridice și religioase ale conștiinței așa cum apar ele exprimate din perspectiva științei dreptului și a jurisprudenței. O astfel de abordare va duce inevitabil la concluzia că soluțiile cu adevărat valoroase pe care dreptul le oferă pentru a garanta libertatea conștiinței au ca temei adevărurile de credință, dar și adevărurile filosofice recunoscute ca atare, prin care conștiința este înțeleasă.

Important de subliniat este faptul că mai înainte de a fi transpusă în norme juridice, conștiința este o dimensiune naturală prin care omul devine ceea ce este și se diferențiază în mod categoric de orice altă formă existențială. Astfel, realitatea naturală în manifestările sale existențiale se transformă conform legilor cauzalității, cum ar spune Kant. Spre deosebire față de natură, omul prin conștiința sa și în forma sa supremă, conștiința de sine nu se transformă, ci devine conform legilor libertății, după spusele aceluiași mare filosof. Așa putem înțelege gândurile părintelui Teofil Părăian: omul devine spre ceea ce este el, adică spre descoperirea și realizarea conștiinței de sine.

Se discută în politicologie și filosofie și de o conștiință socială. În opinia noastră, acest concept este o construcție gnoseologică, a cărei existență în plan teoretic este derivată și condiționată de singura formă ontologică a conștiinței, și anume, conștiința omului în individualitatea și personalitatea sa. Este interesant faptul că juridicul exprimă acest fapt, în sensul că garantează nu conștiința socială ca și structură teoretică și abstract, ci numai conștiința individuală legată indisolubil de persoană. Este remarcabil că dreptul a preluat mai mult sau mai puțin elaborat valorile teologice și filosofice fundamentale privind înțelegerea omului ca persoană în

existența sa socială, în sensul că în mod constant se afirmă teza potrivit căreia titularul drepturilor fundamentale nu poate fi decât omul în individualitatea sa, ca persoană și nu ca individ, dar nu un grup, o colectivitate sau societatea ca atare. Desigur, deoarece starea juridică a omului este existența sa exterioară în social și în mediul natural, titularul oricărui drept fundamental îl poate exercita, dacă avem în vedere această stare juridică a sa, în mediul social în care se află. Astfel, orice libertate individuală este și socială prin existența juridică a omului în exterioritatea sa socială.

Ar mai fi de adăugat că libertatea conștiinței face parte din așa-numitele drepturi naturale ale omului, preexistente, în opinia unor autori, consacrarilor în norme constituționale sau de altă natură. Această teză pe care spațiul nu ne permite să o dezvoltăm este demnă de a fi reținută pentru a clarifica, într-o oarecare măsură, raportul dintre libertățile (drepturile) omului, iar pe de altă parte, normele juridice (legile pozitive). Nu legea este aceea care determină și dă conținut libertăților individuale și drepturilor fundamentale, ci invers, legitimitatea oricărei legi decurge direct din modul în care libertățile și drepturile fundamentale, preexistente, sunt reflectate în norma juridică. Apreciem că acesta este un imperativ social pentru a contura în acest fel posibilitatea libertății omului în mediul social. În ipoteza în care libertatea este determinată de lege, înțeleasă ca act normativ și nu ca lege morală, realitatea dominantă în care libertatea se manifestă este neautenticul și constrângerea, deoarece orice lege juridică, prin esența sa, este o formă de limitare și de restrângere sau condiționare, într-un cuvânt de constrângere a libertății omului.

Se poate spune că într-o astfel de ipoteză poate să se manifeste și o contradicție distructivă între lege în înțelesul ei juridic și libertatea omului, inclusiv libertatea conștiinței. Dacă se ajunge la situația în care legea este o construcție care reflectă drepturile naturale preexistente ale omului, atunci se poate vorbi de o libertate autentică, garantată prin actul normativ și nu construită de norma juridică. Este demn de subliniat faptul că în instrumentele juridice universale, clasice, privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în mod obișnuit există formula potrivit căreia „statele recunosc drepturi și libertăți fundamentale”, prin urmare nu le construiesc normativ și nu le impun ca un dat juridic. Aceasta nu este numai o simplă formulă juridică, ci exprimă un gând fundamental al caracterului derivat al legii din valori existențiale fundamentale anterioare, am spune noi, inclusiv din adevăruri de credință.

Există o contradicție unilaterală, cum ar spune Constantin Noica, între lege și libertate, dacă acceptăm ideea caracterului derivat al legii față de valorile libertății. Astfel, *legea nu poate contrazice libertatea omului, dar libertatea omului poate contrazice legea*.

Aceste succinte considerente le considerăm necesare pentru a stabili cadrul analizei noastre de mai jos.

II. Sensuri istorice. O analiză istorică a evoluției libertății de conștiință poate fi realizată pe mai multe planuri: filosofic,

politologic, sociologic sau juridic. Ne rezumăm a marca dimensiunea istorică a libertății de conștiință, așa cum se reflectă în principii și norme juridice din epoca contemporană.

Semnificativă este Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului adoptată în 1789, în Franța, care stabilește principii valabile și pentru epoca modernă. Astfel, în art. 4 se dă o definiție a libertății ce în prezent rar poate fi întâlnită în constituțiile moderne: „Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu este în detrimentul altuia; astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât pe acelea care asigură celorlalți membri ai societății posibilitatea exercitării aceluiași drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege”. Semnificative sunt și dispozițiile cuprinse în art. 5 prin care se consacră caracterul de excepție a restrângerii libertății, indiferent de formele acesteia, considerată a fi un drept natural: „Legea nu are dreptul să interzică decât acțiunile dăunătoare societății. Tot ceea ce nu este interzis prin lege nu poate fi oprit și nimeni nu poate fi constrâns să facă ceea ce ea nu-i ordonă”. Reglementările mai sus-menționate instituie un principiu fundamental aplicabil și libertății de conștiință, respectiv „coexistența libertăților” prin care se definește orice societate democratică, fiind totodată și o condiție a statului de drept. Constituționaliștii francezi din epoca respectivă au fost preocupați să dea o formă juridică, cu valoare constituțională, libertății de conștiință și libertății de exprimare, ambele drepturi condiționându-se reciproc. Dispozițiile art. 11 din același document arată că: „Libera exprimare a gândirii și a opiniilor este unul dintre cele mai prețioase drepturi ale omului; orice cetățean poate deci să vorbească, să scrie, să tipărească în mod liber, cu condiția să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăți în cazurile determinate de lege”. Este o afirmare clară a dreptului inviolabil absolut al libertății de gândire și al libertății de exprimare, singurele limite fiind cele stabilite de lege.

Spre deosebire de multe dintre reglementările constituționale moderne, în art. 12 din acest document se garantează în mod real și nu numai formal drepturile omului și, implicit, libertatea de conștiință, pentru că se instituie o obligație pozitivă a statului de a le apăra, precizându-se și finalitatea unei astfel de acțiuni, ce nu poate fi decât interesul public: „Garantarea drepturilor omului și cetățeanului necesită o forță publică. Această forță este, deci, instituită spre binele tuturor și nu în folosul particular al acelora cărora îi este încredințată”.

Consacrarea și garantarea drepturilor fundamentale ale omului este o condiție necesară pentru ca o societate să fie considerată democratică. Art. 16 reprezintă o succintă și elocventă definiție a democrației și constituționalismului: „Orice societate în care garantarea drepturilor nu este asigurată, nici separarea puterilor n-are constituție”. Prin urmare, este o definiție materială a constituției și constituționalismului și nu una formală. Simpla existență a unei legi fundamentale nu este suficientă pentru a realiza o societate democratică. Este nevoie, așa cum au precizat constituționaliștii francezi, de realitatea consacrării și garantării acestor drepturi prin conținutul legii fundamentale, dar și prin interpretarea și aplicarea acesteia.

Tradițiile democratice ale constituționalismului românesc din perioada contemporană marchează istoric consacrarea și garantarea libertății de conștiință, ca drept fundamental. Ne referim în special la dispozițiile cuprinse în Constituția

României din 1866, care pentru prima dată în țara noastră oferea o recunoaștere juridică a libertății de conștiință. Astfel, dispozițiile art. 21 cuprindeau o formulare de esență, prin care libertatea conștiinței era considerată ca un drept natural: „Libertatea conștiinței este absolută”. Conținutul acestui drept fundamental avea în vedere în mod explicit garantarea libertății religioase. Mai mult decât atât, religia ortodoxă și biserica ortodoxă erau consacrate constituțional: „Libertatea tuturor cultelor este garantată, întrucât însă celebrațiunea lor nu aduce atingere ordinii publice sau bunelor moravuri. Religionea ortodoxă a răsăritului este religionea dominantă a statului român. Biserica ortodoxă română este neatârnată de orice chiarhie străină, păstrându-și însă unitatea ca biserică ecumenică a răsăritului în privința dogmelor”. Acestea sunt formulări juridice care exprimă realitatea socială, specificul cultural și religios al poporului român, fără însă a se îngădui exclusivismul religios și intoleranța interconfesională. De altfel toată istoria poporului român, spiritualitatea sa, tradițiile culturale afirmă clar și elocvent toleranța și respectul față de toate confesiunile religioase.

Dispoziții similare erau cuprinse și în Constituția din 1923, care practic relua conținutul reglementărilor din Constituția României din 1866.

Meditând la aceste realități istorice și juridice, ne întrebăm în ce măsură actualele reglementări din documentele interne și internaționale privind libertatea de conștiință și de exprimare răspund finalității naturale ale acestor drepturi și exigențelor valorice, și nu numai formal juridice, ale societăților contemporane, al tradițiilor religioase și culturale ale statelor europene și bineînțeles și ale României. O astfel de întrebare este legitimă pentru că se poate constata în sfera politică, dar și juridică o anumită rezervă sau rețineră în a recunoaște și a garanta în mod absolut libertatea de conștiință, în raport cu tradițiile de cultură și religie ale statelor. Cu titlu de exemplu ne referim la refuzul politicienilor de a consemna în tratatele constitutive ale Uniunii Europene identitatea cultural creștină a țărilor membre ale acestei organizații, sau unele decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului dar și ale Curții Constituționale, care interpretează dispozițiile normative privind libertatea religioasă aplicate cultului creștin, învățământului religios sau simbolurilor de credință ortodoxe, în mod restrictiv sau condiționat eludând astfel tradițiile religioase ale poporului român, importanța religiei, cu deosebire ortodoxe, pentru formarea morală a omului și mai ales caracterul absolut, necondiționat, al libertății religioase; singurele limite fiind legate de cerințele respectării demnității omului, a spiritului de toleranță interconfesional și a principiilor legii morale unanim acceptate de spiritul comun al bunului simț.

III. Înțelesuri juridice ale libertății de conștiință. Acest drept fundamental este prevăzut și recunoscut în majoritatea declarațiilor și tratatelor internaționale care se referă la drepturile și libertățile fundamentale ale omului, începând cu declarația universală din 1948. Stă la baza altor drepturi fundamentale, cum ar fi libertatea cuvântului, libertatea de asociere, libertatea presei. În esența sa, este un drept natural care prevede posibilitatea persoanei de a-și putea exprima în particular sau în public o anumită concepție despre lumea înconjurătoare, de a avea sau nu o credință religioasă, de a aparține sau nu unui cult religios sau unei organizații de orice fel, recunoscută de ordinea constituțională existentă la un anumit moment dat. Exprimă în același timp și libertatea de

a gândi, de a avea opinii, concepții teoretice, sentimente, păreri, exprimate public, particular sau nu, fără ca cineva să poată interveni sau cenzura, sau cunoaște, fără voința persoanei, aceste gânduri. Este un drept natural, pentru că omul se diferențiază de celelalte forme de viață tocmai prin existența conștiinței și a libertății de a gândi, de a avea sentimente.

Conștiința omului nu trebuie să fie direcționată prin mijloace administrative, ci ea trebuie să fie rezultatul libertății acestuia de a gândi și de a-și exterioriza gândul. Libertatea conștiinței implică și responsabilitatea morală și de conștiință pentru gândurile exprimate. Responsabilitatea, inclusiv cea juridică, intervine numai în momentul în care gândul sau opinia sunt exprimate, situație în care pot leza demnitatea, onoarea sau libertatea de gândire a unui alt subiect de drept sau chiar ordinea socială sau ordinea de drept, de aceea libertatea conștiinței este în strânsă legătură cu libertatea de exprimare, aceasta din urmă reprezentând tocmai posibilitatea recunoscută omului de a-și exterioriza gândurile. În consecință, libertatea conștiinței are un conținut complex, al cărui conținut juridic se exprimă în trei dimensiuni: libertatea de gândire, libertatea de conștiință și libertatea de religie.

Libertatea de religie, ca aspect de conținut al libertății de conștiință, înseamnă exteriorizarea unei credințe, religii și, în al doilea rând, libertatea de a adera la o organizație religioasă și la ritualul practicat. Este necesar ca religia sau organizația religioasă să fie cunoscute prin lege de stat și activitatea unui anumit cult religios să nu fie considerată ca fiind contrară ordinii de drept sau bunelor moravuri. Organizarea cultelor religioase, recunoscute de stat, este liberă și se concretizează în statute proprii. În decursul timpului, raporturile dintre stat și autoritatea religioasă pot fi catalogate în trei variante:

1. statul se confundă cu autoritatea religioasă;
2. statul sprijină autoritatea religioasă, dar se diferențiază de aceasta;
3. statul adoptă o poziție de indiferență față de autoritatea religioasă.

Constituția României consacră separarea statului față de autoritate, dar obligă autoritatea statală să sprijine cultele recunoscute de lege, inclusiv prin mijloace financiare. Se proclamă totodată autonomia religioasă, în sensul că fiecare cult este liber să-și organizeze forma de ritual, învățământul, relațiile cu adepții cultului, relațiile cu statul. Autonomia religioasă trebuie exercitată numai în condițiile respectării drepturilor omului, a moralei publice și a ordinii de drept.

Art. 29 din Constituție se referă și la raporturile dintre religii, după următoarele principii:

- egalitatea dintre credincioși și necredincioși;
- impune cultivarea unui climat de toleranță și respect reciproc;
- sunt interzise orice forme, mijloace sau acte de învrăjbire religioasă.

Doctrina de specialitate relevă câteva aspecte interesante în legătură cu conținutul juridic al libertății conștiinței denumit uneori și libertatea gândirii.

Astfel, o dimensiune importantă a conținutului juridic este „dreptul de a avea o convingere”. Acesta este un drept cu caracter general, protejează forul interior, adică domeniul convingerii personale și al credințelor religioase. Din punct de vedere juridic, dreptul de a avea o convingere nu poate fi supus unor restricții, limitări, condiționări sau derogări. Curtea europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg a

relevat faptul că libertatea religiei constituie „unul dintre elementele vitale care contribuie la formarea identității credincioșilor și a concepțiilor despre viață” – Hotărârea din 20 septembrie 1994, A.295 – A. Înțeles într-un sens larg de către instanța europeană, de acest drept beneficiază atât credincioșii, cât și ateii „agnosticii, scepticii sau persoanele neutre”.

În opinia Curții de la Strasbourg, „convîngerea” - termen utilizat de către instrumentele juridice internaționale - se distinge de simplele „păreri și idei” și desemnează „opiniile ce ating un anumit grad de intensitate, seriozitate, coerență și importanță” – Hotărârea din 25 februarie 1982, A.48. Subliniem o interesantă precizare a Curții în acest sens: o credință care constă în esență sau exclusiv în cultivarea și distribuirea unui stupefiant nu poate intra în sfera de aplicare a protecției juridice pe care o conferă Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Dreptul de a avea convingeri se referă, așadar, la faptul de a profesa convingeri spirituale sau filosofice care au un conținut valoric, identificabil și care în acest fel pot forma obiectul protecției juridice. Dreptul de a avea o convingere implică și principiul neutralității statului față de convingerile morale și politice. Această obligație de neutralitate exclude orice apreciere a autorităților statale cu privire la legitimitatea credințelor, precum și a modalităților de exprimare a acestora. Înțeles astfel, dreptul de a avea o convingere îmbracă un triplu aspect în plan juridic. El reprezintă, în primul rând, libertatea fiecărei persoane de a avea sau de a adopta o convingere sau o religie la libera sa alegere, fără însă a implica libertatea de a refuza valabilitatea unor prevederi legislative imperative, sprijinindu-se pe obiecții, decurgând din anumite convingeri religioase.

Un al doilea aspect se referă la *libertatea de a nu avea o convingere sau o credință religioasă*. În acest fel, din punct de vedere juridic, individul este protejat contrar „unei eventuale obligații de a participa direct la activități religioase împotriva voinței sale” (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 9 mai 1989, A.187).

În fine, *dreptul de a avea o convingere exprimă garanția juridică a libertăților indivizilor de a-și schimba convingerea sau religia fără a suferi vreo constrângere sau vreun prejudiciu*. În acest spirit, Adunarea generală a Națiunilor Unite a adoptat, la 25 noiembrie 1981, Declarația privind eliminarea oricărei forme de intoleranță și de discriminare bazată pe credința religioasă sau de convingere, document internațional care interzice „orice distincție, excludere, restricție sau preferință bazată pe credința religioasă sau pe convingere”.

Libertatea de conștiință cuprinde în conținutul juridic și „dreptul omului de a-și manifesta convingerile”. Acest drept presupune libertatea oricărei persoane de a-și exprima propriile convingeri, de a-și exterioriza gândurile și sentimentele, individual sau colectiv, public sau într-un cadru privat. Dreptul are o legătură cu libertatea de exprimare și se referă în mod deosebit la manifestarea convingerilor religioase. Este interesant de subliniat faptul că, în opinia Curții Europene, libertatea de a-și manifesta religia include și „dreptul de a încerca să-l convingi pe aproapele tău”.

Expresie socială a libertății de gândire, de conștiință și a religiei, cu consecințe foarte diverse, libertatea de manifestare a convingerilor poate face obiectul unor restricții în condițiile prevăzute de lege. Jurisprudența europeană furnizează numeroase exemple de limitări aduse dreptului

indivizilor de a-și manifesta convingerile, justificate de protejarea ordinii publice, ordinii de drept sau a ordinii morale, sau chiar a sănătății. Așa cum se subliniază într-o hotărâre pronunțată la 25 mai 1993, Curtea Europeană reține că: „Într-o societate democratică unde mai multe religii coexistă în cadrul aceleiași populații, limitarea dreptului indivizilor de a-și manifesta convingerile se poate dovedi necesară pentru a concilia interesele diverselor grupuri și a asigura respectarea convingerilor fiecăruia”. Clauza de „ordine publică” permite în aceste situații protecția libertății de gândire, de conștiință și a religiei celui alt și condamnarea prozelitismului „de proastă calitate”, caracterizat prin presiuni abuzive ce iau forma unei hărțuiri sau a unui abuz de putere. În același spirit, protecția dreptului copilului la învățătură, în cazul în care intră în conflict cu dreptul părinților la respectarea propriilor convingeri religioase, prevalează asupra acestuia din urmă.

Libertatea indivizilor de a-și manifesta religia include participația la viața comunității religioase și presupune ca aceasta din urmă „să poată funcționa pașnic, fără ingerința arbitrară a statului” (a se vedea Hotărârea din 26 octombrie 2000 A.78). Statului îi revine obligația de a garanta nu numai pluralismul religios, dar și pluralismul intern al unei anumite confesiuni religioase; în acest scop, el trebuie să nu arbitreze conflicte în materie de dogmă din cadrul unei comunități religioase și să nu intervină în favoarea unei comunități sau alteia religioase.

Libertatea religiei trebuie interpretată așa încât comunitatea religioasă să dispună de posibilitatea de a-și asigura propria protecție jurisdicțională, pe cea a membrilor săi și a bunurilor sale și, îndeosebi, a personalității sale juridice, în cazul în care conform dreptului intern doar cultele recunoscute pot fi practicate (a se vedea cauza Mitropolia Basarabiei ș.a. contra Moldovei, Hotărârea din 13 decembrie 2001: Refuz al autorităților de a recunoaște oficial o Biserică).

IV. Libertatea gândirii, conștiinței și religiei în jurisprudența europeană. Cele trei noțiuni, respectiv: gândirea, conștiința și religia, care formează obiectul protecției art.9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, cel mai important instrument juridic european în această materie, sunt strâns legate între ele. Noțiunile de „gândire”, „conștiință” și „religie”, care apar în cuprinsul Convenției, subliniază conținutul larg atribuit libertății de gândire. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO) a estimat că noțiunea de convingere filosofică desemnează „ideile fondate pe cunoaștere și raționament cu privire la lume, viață și societate ... pe care o persoană le adoptă și le aplică în conformitate cu exigențele propriei conștiințe. Aceste idei pot fi descrise, pe scurt, ca fiind concepția unei persoane despre viață, despre comportamentul omului în societate”¹.

Libertatea de gândire, de conștiință și religie reprezintă unul dintre fundamentele unei societăți democratice, în sensul Convenției: „ea figurează, în dimensiunea sa religioasă, printre elementele esențiale ale identității credincioșilor și ale concepțiilor despre viață, dar ea este totodată un bun prețios și pentru atei, agnostici, sceptici sau indiferenți. Acest lucru decurge din pluralismul – scump plătit de-a lungul secolelor, necesar unei asemenea societăți”².

Jurisprudența C.E.D.O. relevă două aspecte majore ale dreptului garantat de art. 9: a) libertatea individului de a

adopta o convingere pe care să o manifeste; b) libertatea individului de a face sau nu parte dintr-un grup, inclusiv un cult religios și de a-l apăra atunci când consideră necesar³. Majoritatea cazurilor în legătură cu încălcarea dispozițiilor art. 9 din Convenție au pus în discuție libertatea religioasă. Instanța internațională de la Strasbourg a subliniat importanța respectării pluralismului și a toleranței între diferitele grupuri religioase. În relațiile cu diferitele religii, culte și credințe, statul trebuie să fie neutru și imparțial „rolul autorităților în acest caz nu este de a elimina cauza tensiunilor, eliminând pluralismul, ci de a se asigura că grupurile opuse unul altuia se tolerează”⁴.

Libertatea gândirii, a conștiinței și religiei impune obligația statului de a nu exercita niciun fel de constrângere la nivelul conștiinței individului. Comisia Europeană a arătat că art. 9 protejează ceea ce se numește „forul interior” al persoanei, adică acele domenii ale convingerilor strict personale și actele strâns legate de acestea. Totuși, acest text nu protejează orice comportament social bazat pe anumite convingeri. Dreptul garantat de art. 9 nu este absolut, deoarece într-o societate democratică, în care mai multe religii coexistă în cadrul aceleiași populații, este necesar ca această libertate să fie însoțită de limite care să concilieze interesele diferitelor grupuri și să asigure respectarea convingerilor fiecăruia. Totodată, art. 9 al. 2 prevede posibilele restricții ale libertății de conștiință, de gândire și religie. În conformitate cu aceste dispoziții, libertățile consacrate de art. 9 pot forma obiectul unor restricții, dacă acestea sunt prevăzute de lege, constituie măsuri necesare într-o societate democratică și vizează unul dintre scopurile legitime prevăzute expres și limitativ de Convenție.

Respectarea condiției de proporționalitate, ca relație adecvată între măsurile restrictive și scopul legitim urmărit, formează obiect de analiză pentru instanța internațională. Desigur, și în acest caz C.E.D.O. apreciază proporționalitatea în raport cu natura dreptului protejat, situația de fapt, scopul legitim urmărit, felul și intensitatea măsurilor restrictive aplicate, având în vedere respectarea principiului pluralismului și a celor două criterii procedurale: „necesitatea într-o societate democratică” și „marja de apreciere” recunoscută statelor contractante.

Instanța de la Strasbourg admite că statele au o anumită marjă de apreciere în ceea ce privește ingerințele în exercitarea acestei libertăți, dar puterea acestora nu poate fi discreționară. Jurisprudența este orientată spre o interpretare strictă a limitării libertății de conștiință și religie, în raport de circumstanțele concrete ale cazului și scopul legitim urmărit.

Astfel, în cauza Kokkinakis versus Grecia⁵, reclamantul, un adept al cultului „Martorii lui Iehova”, a fost condamnat la închisoare și amendă penală pentru infracțiunea de prozelitism, prevăzută și sancționată de legea statului pârât. Curtea a decis că învinovățirea de către legea greacă a activităților de prozelitism ale adepților cultului „Martorii lui Iehova” nu este proporțională cu scopul legitim urmărit, respectiv protecția drepturilor altora. Pentru a decide astfel, instanța de la Strasbourg a făcut o diferențiere între „mărturisirea creștină” și „prozelitismul abuziv”. Prima corespunde limitelor de manifestare a libertății religioase, pe când prozelitismul abuziv înseamnă convingerea care se opune libertății de gândire, de conștiință și de religie ale altora. Luând în considerare și marja de apreciere recunoscută statului reclamat, C.E.D.O. constată că

autoritățile publice naționale nu au demonstrat care sunt mijloacele abuzive prin care reclamantul a încercat să convingă și pe alții să adere la cultul său. În consecință, condamnarea reclamantului nu era necesară, măsura restrictivă nu este adecvată scopului legitim propus – protecția drepturilor și libertăților altora, deci nu este respectat principiul proporționalității.

Într-un alt caz⁶, în care a aplicat principiul proporționalității, C.E.D.O. distinge între controlul exercitat de stat, pentru a constata dacă sunt îndeplinite condițiile formale în vederea practicării unui cult, iar pe de altă parte, aprecierea din partea statului asupra legitimității credințelor religioase. Reclamantul a fost condamnat de către statul pârât pentru că a înființat o casă de rugăciuni fără a avea autorizația necesară din partea autorităților publice. Condamnarea reprezintă o ingerință în „libertatea de a-și manifesta religia prin cult și îndeplinirea ritualurilor”, ingerință care s-a apreciat că urmărea realizarea unui scop legitim, prevăzut de art. 9 al. 2, respectiv protejarea ordinii publice. În ceea ce privește respectarea criteriului proporționalității, C.E.D.O. are în vedere aspectele concrete ale cauzei. Totodată, se afirmă că: „dreptul la libertatea religioasă, așa cum îl înțelege Convenția, exclude orice apreciere din partea statului asupra legitimității credințelor religioase sau asupra modalității de exprimare a acestora”. Sistemul de autorizare poate să corespundă dispozițiilor art. 9 numai dacă urmărește să asigure un control asupra condițiilor formale. Condițiile legale privind necesitatea autorizării desfășurării unor activități religioase nu trebuie să aducă atingere libertății însăși. În speță, se constată că insubordonarea reclamantului față de o formalitate a legii nu este un motiv rezonabil pentru a justifica condamnarea acestuia. Această măsură afectează în mod grav libertatea religioasă a reclamantului, „încât ea nu poate fi considerată proporțională cu scopul legitim urmărit și nici, prin aceasta, necesară într-o societate democratică”.

Principiul proporționalității, aplicat în legătură cu garantarea exercitării dreptului prevăzut de art. 9, poate fi încălcat nu numai în situația în care autoritățile naționale adoptă măsuri restrictive, dar și în situația în care refuză nejustificat recunoașterea unui cult sau a unei biserici, limitând în acest fel exercitarea libertății de religie. În cauza *Mitropolia Basarabiei și alții versus Moldova*, anterior citată C.E.D.O., a constatat că o biserică sau un organ al acesteia poate să exercite dreptul la libertatea religiei în numele credincioșilor săi. Refuzul guvernului de a recunoaște biserica reclamantă constituie o ingerință în exercitarea libertății de religie, care urmărește un scop legitim și anume protecția ordinii și a securității publice. Pluralismul și buna funcționare a democrației sunt valori esențiale pentru a aprecia dacă refuzul statului pârât de a recunoaște biserica reclamantă respectă principiul proporționalității⁷. „C.E.D.O. trebuie să țină cont de miză, adică de necesitatea menținerii unui veritabil pluralism religios inerent noțiunii de societate democratică. Principiul pluralismului și buna funcționare a democrației impun ca statul să fie neutru și imparțial în relațiile cu diferitele religii. De aceea, autonomia comunităților religioase este esențială pluralismului într-o societate democratică.”

Pentru a determina amploarea marjei de apreciere a statului pârât, instanța internațională subliniază importanța actului de recunoaștere al autorităților naționale. Numai un cult recunoscut are personalitate juridică, deci poate să se

organizeze și să funcționeze, poate să stea în justiție pentru a-și proteja patrimoniul. În raport cu aceste criterii C.E.D.O. apreciază că refuzul de recunoaștere a bisericii reclamante are asemenea consecințe asupra libertății religioase, încât nu poate fi considerat proporțional scopului legitim urmărit și nici necesar într-o societate democratică, în concluzie, art.9 din Convenție a fost încălcat.

În legătură cu garantarea libertății de conștiință, de gândire și de religie, se poate spune că principiul proporționalității reprezintă un criteriu esențial pentru a limita puterea discreționară a autorităților publice și pentru eliminarea abuzurilor prin restrângerea nejustificată a exercițiului unui drept protejat de Convenție. Astfel, în niciun caz, o procedură administrativă nu poate fi folosită pentru a impune condiții rigide și chiar prohibitive exercitării anumitor culte. Proporționalitatea nu este o condiție abstractă, ci este determinată de particularitățile fiecărui caz, dar așa cum rezultă din jurisprudența instanței de la Strasbourg, există și premise valorice importante care determină evaluarea raportului de proporționalitate dintre măsurile restrictive dispuse și scopul legitim urmărit.

Curtea Constituțională a României are o jurisprudență contradictorie în special în privința garantării libertății de conștiință înțelesă ca libertate religioasă Astfel, în anul 2012 a statuat că dispozițiile normative privind obligativitatea învățământului religios în școli nu contravin libertății de conștiință garantată de dispozițiile art. 29 din Constituție⁸. Dincolo de orice comentarii, reproducem unele considerente ale deciziei pe care le considerăm juste, în acord cu spiritul și litera reglementărilor constituționale: "Curtea constată că este asigurat dreptul părinților sau a tutorilor de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine, întrucât potrivit dispozițiilor de lege criticate, la solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorei legal instituit pentru elevul minor, elevul poate să nu frecventeze orele de religie". Această decizie a Curții Constituționale corespunde jurisprudenței majoritare a Curții Europene de la Strasbourg.

În prezent, instanța noastră constituțională a revenit nejustificat asupra jurisprudenței în această materie și printr-o decizie din noiembrie 2014 încă nepublicată a constatat neconstituționalitatea dispozițiilor normative privind învățământul religios în școli. Ne îngrijorează, dar nu ne surprinde această decizie a Curții Constituționale deoarece se înscrie în tendința contemporană nefirească dar tot mai evidentă de abandonare a tradițiilor culturale creștine ale poporului român, a spiritualității și moralei creștine care au contribuit decisiv la menținerea, continuitatea și dezvoltarea ființei naționale de-a lungul mileniilor; iar pe de altă parte la secularizarea tot mai accentuată a vieții și a societății cu consecința unor grave crize de sistem, în care includem și criza valorilor și a unui om redus la dimensiunea sa materială, în neputință de a-și găsi sensul valoric al existenței sale care este libertatea omului devenit spiritual.

V. Concluzii. *Conștiința* este o dimensiune ontologică a ființei umane, un *dat* care se constituie ca o particularitate existențială a omului. *Conștiința de sine* este un *dat* divin pe care fiecare om îl poartă în sine ca vocație încă de la botez, dar care devine actual prin lucrarea teandrică a harului și a omului. *Libertatea conștiinței* se constituie și se desăvârșește nu în relație cu lumea materială supusă determinismului și cauzalității naturale și implicit tuturor

precarităților existențiale, ci prin raportare la universul valoric autentic ce decurge în mod firesc din relația de iubire a omului față de Dumnezeu și față de semenii.

Forma juridică a libertății conștiinței are ca esență libertatea conștiinței de sine în înțelesul ei teologic. Spunea părintele profesor Dumitru Stăniloae că „omul este în esența sa duh și libertate”. Libertatea omului are ca fundament libertatea conștiinței care, prin credință, devine și *conștiință de sine*. În acest fel se depășește individualismul, egocentrismul, „eul” și tot ceea ce înseamnă existența omului aruncat în lume după expresia lui Heidegger și Sartre.

Libertatea conștiinței este lungul drum, dar singura cale senină a omului către sine, către sinele său mai adânc, regăsit în infinitatea iubirii de Dumnezeu și de oameni. Cum bine spunea Constantin Noica: „Trebuie să fii infidel eului în drumul către sine”.

¹ Decizii și rapoarte ale Comisiei Europene a Drepturilor Omului, nr.25. Raportul din 16 mai 1980.

² Cazul Mitropolia Basarabiei și alții versus Moldova, Hotărârea din 13 decembrie 2001.

³ Doina Micu, *Garantarea drepturilor omului*, București, Editura All Beck, 1998, p.91.

⁴ Cazul Mitropolia Basarabiei și alții versus Moldova, anterior citată.

⁵ Hotărârea din 25 mai 1993.

⁶ Cauza Monoussakis și alții versus Grecia, Hotărârea din 26 septembrie 1996.

⁷ În cauza Agga versus Grecia, Hotărârea din 17 octombrie 2002, C.E.D.O. confirmă jurisprudența sa constantă potrivit căreia pluralismul este una dintre valorile societății democratice, în raport de care se stabilește dacă restrângerea libertății conștiinței, gândirii și religiei este necesară și respectă principiul proporționalității: „Pluralismul, inerent într-o societate democratică, a fost cu greu cucerit de-a lungul secolelor. De aceea, este adevărat că într-o societate democratică poate fi necesar să se instituie restricții pentru libertatea de religie, pentru a concilia interesele diferitelor grupuri religioase. Cu toate acestea, o asemenea restricție trebuie să corespundă unei nevoi sociale imperioase și trebuie să fie proporțională scopului legitim urmărit”.

⁸ A se vedea Decizia nr 306 din 27 martie 2012, publicată în Monitorul Oficial nr 388 din 11 iunie 2012.

Emoție și eveniment excepțional în Țara Românească (1600-1750)

Dr. Marin TOMA

Felul în care zâmbește o persoană dragă, cum își poartă părul, cum salută și cum se comportă în anumite situații sunt fapte ale vieții care nu rămân în istoria lumii și adeseori nici măcar în amintirea noastră. Figura șoferului autobuzului pe care îl folosim zilnic să ajungem la serviciu, la părinți sau la școală; silueta vânzătoarei de la magazin pe care adesea o admirăm; valorile morale ale dascălului pe care l-am iubit și care ne-a influențat viața sunt câteva dintre sulele de modele culturale pe care evenimentele cotidiene ni le aduc la cunoștință. Fiecare dintre noi avem un ritual propriu pe care îl punem în scenă în fiecare dimineață. Ne trezim și știm ce avem de făcut în acea zi; ce se așteaptă de la noi să fim, să facem și ce ne dorim noi ca să „îndulcim” acest ritual mult prea monoton și repetitiv. Și această realitate a fost dintotdeauna așa, câtă vreme oamenii s-au organizat în comunități cu reguli, filosofii, conducători și supuși. În timp, în funcție de evoluția istorică, monotonia vieții de zi cu zi a fost întreruptă de evenimente excepționale. Prin impactul vizual deosebit, prin urmările teribile provocate, prin spectacolul deosebit oferit, acestea vor rămâne multă vreme în mentalul colectiv pe care îl vor transforma și influența.

Excepție de ce la cele descrise mai sus nu face nici spațiul Țării Românești în perioada 1600-1750. Cotidianul românesc era adânc înrădăcinat în lumea tradițiilor populare și a religiei. Evenimentele excepționale cu o violență mare erau trăite prin prisma unei religiozități profunde, practice. Bolile, războaiele mari, jafurile, inundațiile, cutremurele și incendiile, foametea și gerul extrem sunt adesea forme ale pedepselor divine pentru populația lipsită de credință și sunt plasate într-un timp religios. Iată de ce în evul mediu românesc (la fel s-a întâmplat și în Occidentul catolic, de altfel), comerțul cu obiecte sfinte și cu nu mai puțin celebrele indulgențe a atins cote de neimaginat. Evenimentele deosebite care au aprins imaginația și frica românilor nu au fost doar de natură violentă. Putem aminti alaiurile domnești

și cele care întâmpinau demnitari străini, marile slujbe bisericești; mai toate încheiate cu banchete cu mâncare, băutură și muzică. Nunți celebre, spectacole de circ, înmormântări deosebite, încoronări de domni etc., iată alte câteva exemple de evenimente excepționale care întrerup monotonia vieții de zi cu zi.

Fiecare dintre aceste evenimente erau interpretate de oameni potrivit pregătirii și cunoștințelor, precum și a culturii pe care le dețineau. Și mai ales prin prisma emoțiilor. Faptele lui Mihai Viteazul, pe care doar le amintim în acest studiu pentru că spațiul nu ne permite o analiză mai amănunțită; tragica moarte a domnitorului Brâncoveanu și a fiilor acestuia au creat emoții nu doar în epocă, ci și în secolele care au urmat. Atunci când ne raportăm la Mihai Viteazul și la Constantin Brâncoveanu o facem prin prisma emoțiilor pe care povestea vieților celor doi mari domnitori români ni le generează. Emoțiile au fost cele care au contribuit la luptele teribile dintre familiile boierești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Românească. Și victimele efectelor acestora au fost atât poporul, cât mai ales familiile celor implicați (drama familiei Cantacuzino după moartea domnitorului Ștefan Cantacuzino este doar unul dintre exemple). Emoții care nu vor fi uitate niciodată au fost produse în familiile de români de morțile celor dragi din cauza războaielor, ciumei, inundațiilor și foametei. Emoții au fost generate de pierderea averilor în asemenea condiții schimbătoare ale vieții. Și exemplele pot continua.

Unele dintre cele mai impresionante evenimente excepționale de-a lungul evului mediu românesc, prin spectacolul de imagine pe care îl oferă, sunt cu siguranță eclipsele și cometele care puteau fi observate de români. Chiar și astăzi, cu toate că știința le poate explica în cele mai mici detalii, traiectoriile cometelor, precum și felurile eclipse care pot fi vizibile cu ochiul liber provoacă reacții diverse. Un prim exemplu este reprezentat de eclipsa din 1699:

Să se ști de când au perit sorile și au dat turcii Caminița, leat 7207¹

Eclipsa este văzută și în Moldova și dascălul Vasilie își notează și el evenimentul:

Scris-am această svîntă liturghia dascălul Vasilie Sturdza moldoveanul când au întunecat soarele în luna lui septevrie în 13 zile. Să să știia².

O serie de mărturii, atât din Moldova, cât și din Țara Românească, menționează eclipsa din 1748³. Amintim două dintre ele:

Se se știia de când au pierit soarele gioi în 14 (dzile) a lui iulia, la 7 ciasuri de zi, și 3 ciasuri au fost întunecat. Puțin rămăsese de o parte. Și când s-au plinit 10 ciasuri, s-au plinit lumina. În dzilele pre bunui și dreptu creștinului domnul Constantin Nicolaiu voevod, în domnie a trie, la leat 7256, iulie 14 dzile. Az erei zidar Rugină iscal.

Să să știie de când au perit soarele în zilele pre luminatului și înălțatului domnul Gligorie Ghica voivod, întru a doa domnie, la luna lui iulie, dni 14, 7256. Az popa Moise.

Evenimente excepționale ale cotidianului Țării Românești sunt și felurile alaiuri la care locuitorii orașelor, în special cei ai Bucureștilor, luau parte. Un exemplu este cel menționat de Chesarie Daponte în cronica sa care acoperă perioada 1648-1704:

Atunci a dat voe marelui dragoman ca să vie înainte la casa lui, care a venit pe Dunăre la Rusciuc și de acolo la București și s-au întâlnit cu Constantin vodă Basarab, în timpul când era nunta Domniții lui, Stanca, cu Radul Beizadea, fiul lui Iliășcu Vodă; și l-a primit cu mare cinste și a fost socru din partea ginerelei. După aceea s-a săvârșit și logodna Domniței Ilinca cu fiul său Scarlat. A stat la București ca zece zile, avându-l Domnul la mare cinste și bună-primire și când s-a pornit pentru Constantinopol l-a urmat cu alai pompos și cu prezente destule, dându-i îndeajuns oameni să-l acompanieze până la Constatinopol, unde ajungând a stat zece zile și luându-și soția sa s-a dus la Adrianopol⁴.

În aceeași categorie de evenimente excepționale pot fi încadrate și mesele și serbările domnești, unele dintre ele fiind continuarea așteptată a acestor alaiuri. Ceremonialul meselor domnești cuprindea o componentă diplomatică reliefată cel mai elocvent în memoriile călătorilor străini. Până în perioada fanariotă, mesele erau binecuvântate de mitropolit care participa alături de domnitor la aceste evenimente. La fel de important era ritualul închinatului paharelor cu vin, realizat potrivit unei adevărate simbolistici a puterii (de cele mai multe ori, primul pahar era închinat suveranului de la Istanbul). Paul Strassburg, diplomat german, ne-a lăsat o descriere cuprinzătoare a ceremonialului domnesc de la curtea lui Leon Tomșa (1629-1632):

După ce s-a sfârșit convorbirea și au avut loc negocierile, au răsunit cornurile și trâmbițele cu mare zgomot pentru a se începe prânzul. Partea din dreapta a mesei mi-a fost dată mie și însoțitorilor mei, iar cea din stânga, domnului și românilor săi. Înaintea domnului erau vase de argint, la mijloc vase de ceramică îngrijit lucrate și smălțuite iar la capăt, talere și blide de lemn. Bucatele nu se ridicau în tot timpul prânzului și mai multe ceasuri în șir se tot puneau mereu felurile unele peste altele, încât s-au înălțat, cu încetul, într-o grămadă ca o movilă. Vinurile erau foarte bune la gust și de soi foarte ales și închinînd des cu paharul, convorbirea dintre oaspeți ajungea tot mai prietenoasă și mai liberă. În sfârșit, când domnul, ridicând o mare cupă a închinat pentru sănătatea și biruința Maiestății sale, s-au descărcat câteva catapulte și tunuri de aramă cu atâta răsunset încât se cutremura clădirea dărăpănată și chiar vasele de pe masă se ciocneau între ele. Marii dregători și boierii Țării Românești, de câte ori închinau cu paharele pentru sănătatea și propășirea domnului lor; după îndatorirea lor, de tot atâtea ori îngenuncheau pe rând și astfel goleau paharul în genunchi. În asemenea desfătări s-au prelungit cuvântările și băutura până noaptea, când fiecare s-a întors la locuința sa⁵.

Evenimente excepționale nu erau doar mesele domnești servite în cinstea oaspeților străini. De Paști și în prima zi a noului an, de Sf. Vasile, domnul își invita boierii la o masă festivă. Cel care ne descrie pe larg aceste obiceiuri este italianul

Anton Maria del Chiaro care a publicat în anul 1718, la Veneția, o lucrare despre viața socială și politică a Țării Românești sub domnitorii Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Nicolae Mavrocordat. După încheierea slujbei religioase, potrivit relatărilor lui del Chiaro, lumea este chemată la masă în sunetul muzicii. Domnul și boierii sunt serviți înainte cu votcă și dulceață, după care urmează ceremonialul spălării mâinilor. La masa propriu-zisă, întovărită de numeroase toasturi dublate de salve de tun, mitropolitul ocupă locul din dreapta domnitorului, urmat de ceilalți boieri, în funcție de demnitatea lor. Într-o cameră separată, se desfășoară, după aceleași reguli, masa doamnelor⁶. O altă sărbătoare celebrată de domn printr-o masă oferită boierilor săi avea loc în ziua Sfântului Vasile, pe 1 ianuarie. Cu această ocazie, se puneau în scenă diferite jocuri pentru a înveseli atmosfera. De exemplu, atunci când strănuta un boier, domnul îi oferea un pahar de vin împreună cu un dar, de obicei postav pentru haine. La desert se serveau plăcinte cu răvaș în care boierii puteau găsi mesaje precum beție, râvnitor de domnie sau altele. Mai exista obiceiul oferirii de daruri care constau în diferite materiale, desigur de mare preț, pentru croirea de haine⁷.

Din rândul evenimentelor excepționale care își fac loc în cotidianul românesc, multe pagini de istorie sunt scrise cu negru de bolile și epidemiile care au izbucnit, de cele mai multe ori din cauza perioadelor de războaie cărora li se asociau foametea și condițiile precare alimentare și de igienă. Flagelul cumplit care va rămâne pentru totdeauna în mentalul colectiv european, nu doar românesc, va fi ciuma⁸. O primă mențiune (pentru perioada pe care o analizăm noi) este cea din 1660 când ciuma este asociată foametei și invaziilor tătărești și turcești. Câțiva ani mai târziu, între anii 1676 și 1677, o nouă epidemie de ciumă izbucnește în București, iar Duca și marii boieri se refugiază la moșile lor din provincie⁹. Ca umare a deselor epidemii de ciumă, sunt puse în practică primele măsuri de combatere a acesteia.

Prin urmare, este înființat corpul cioclilor din foști ciumați, acum imuni, care aveau rolul de a igieniza orașul și de a încerca să împiedice extinderea flagelului. Din cauza asediului Vienei și a jafurilor oștilor combatante, foamea apărută a adus din nou ciuma. Câțiva ani mai târziu, în 1689 și 1693, epidemiile izbucnesc din nou, în mod repetat și populația îngrozită a Bucureștilor părăsește orașul, refugiindu-se în păduri și munți. Tot atunci, multe familii boierești au încredințat averea mănăstirilor și nu puține au fost cele care nu s-au mai întors spre a o revendica. În fața ciumei care izbucnește în capitală între 1706-1707, Brâncoveanu se refugiază la Târgoviște. Ciuma revine în Țara Românească în 1718, din cauza războiul dintre turci și austrieci.

Tabloul anarhiei sociale este completat de foamea cumplită care a lovit atunci orașul București. În 1735, în încercarea de a reduce efectele devastatoare ale ciumei, Grigore Ghica înființează la Spitalul Pantelimon o secție pentru bolnavii de ciumă:

Am socotit să zidesc și să înalț din temelie o sfântă și dumnezeiască casă, unde și spital de săraci să fie, însă nu numai de bolavi ce ar pătimi de alte boli trupești, ci de bolnavi cari din depărtarea lui Dumnezeu ar pătimi de boala ciumii, pentru că aci în țară și în orașul scaunului domnesc al Bucureștilor aduce vremea acea cumplită năpraznică boală între oameni, uneori în vreme de iarnă, când săraci ca aceia, neavând nici între cei sănătoși, nici pe afară a hălădui, pătimește ca patima cumplită și amar pe geruri și prin vifore nesuferite și-și răpesc viața...

Am hotărât domnia mea să li se facă niște case acolo aproape, lângă îngrădișul spitalului, la un loc din afară, ca să fie întrânsele bolnavi, ca aceia de boala ciumii, păzindu-se ca la un lazaret să nu se amestice cu bolnavi cei din năuntru ce ar fi pătimași de alte boale¹⁰.

După ciuma cumplită din 1737-1738 care a ucis în București peste 30000 de oameni, același Grigore Ghica, revenit ca domn al Țării Românești, reorganizează breasla cioclilor (1752). Formată din 20 de persoane, aceasta era condusă de un polcovnic de ciocli și avea ca atribuții: îngrijirea ciurmaților, ridicarea și transportarea bolnavilor de ciumă la spital, izolarea și dezinfectarea caselor, cercetarea mahalalelor pentru a găsi posibili ciurmați, îngroparea celor morți. Breasla avea în rândul ei și femei și dispunea de o căruță cu coviltir, fiind scutită de dări. Despre efectele teribile ale ciumei asupra mentalului colectiv românesc ne mărturisesc și poeziile populare:

Foaie verde nalbă moale,/Adus-a un nor în poale/Noru în țară s-a lăsat,/Peste oameni a plouat;/N-a plouat ploaie curată,/Ci cu ciumă amestecată!/Unde-ajunge picătura,/Se închid ochii și gura:/Ochii să nu mai privească,/Gura să nu mai grăiască!/Plină-i țara, mult e plină/De scaeți, de mărăcină./Unde-s tufe prin potici,/Sunt morminte de voinici;/Unde-s tufe mai dese,/Mormânturi de jupănese;/Unde-s tufe mai rari/Mormânturi de fete mari;/Unde-s tufe mai vii,/Tot morminte de copii¹¹.

Tot despre felul în care oamenii reacționau în lungile perioade ale epidemiilor de ciumă, ne scrie Ionescu-Gion:

În toate rândurile și în tot decursul secolului XVIII, când ajungea punctul culminant al boalei, Bucurescii erau într-o groază nemaipomenită. Lumea se buimăcea cu desăvârșire. Se vedeau oameni care umblau zăpăciți printre cadavre, infectându-se de mii de ori și zicând altora vorbele care au rămas pe urmă ca locuțiune consacrată în limba noastră:

-Eh! Și la urma urmelor, la ce-o să mă aștept: o moarte și un cârlig, făcând alusiune la cârligul cu care cioclii trăgeau pe morți din casă...

Unele ulițe erau închise de locuitorii lor cu munți de mărăcini, de bolovani, de moloz, ca să nu viă ciurmații pe acolo. Se lipiau ferestrele cu hârtie albastră ca să nu intre ciuma. Nu se mai zicea boala ciumă, ci sfântă. Și-o închipuiau ca o femeie cu picioarele de găscă. Unii spuneau că au văzut-o plimbându-se într-o căruță cu roatele făcute din căpățâni de boieri mari, cu discurile făcute din coaste de fete mari, cu lecele făcute din oase de flăcăi și cu osiele din oase de viteji¹².

O altă serie teribilă de catastrofe naturale care a influențat într-un mod constant mentalul colectiv al românilor a fost cea reprezentată de cutremure. Apariția periodică a acestora și puținele cunoștințe ale populației și ale autorităților cu privire la natura cutremurelor au făcut ca panica să fie extrem de mare de fiecare dată când cutremurele erau puternice și aveau replici care puteau fi simțite cu ușurință. O primă mărturie consistentă este din anul 1681:

Să se știe când s-au cutremurat pământul de au fost cutremur mare, cât n-au mai pomenit altădată nimenea, luni noaptea spre marți, la ciasuri 7 și un sfertu, în postu Sântămăriei Mari, în zilele luminatului domnului nostrum Io Șerban voevod, august 8 dni, leat 7891¹³.

Cutremurele au reapărut și în prima parte a secolului al XVIII-lea, mai precis în 1718 și 1724, după cum o demonstrează și mărturiile de mai jos:

Cutremuratu-s-au pământul și mănăstirea foarte tare, cât și crucile de pe biserică și ușile chiliilor s-au cutremurat, cât ne-am spământat toți câți am fost în mănăstire. Februarie 27 dni, 7226¹⁴.

La dichemvrie la zile 30 s-au cutremurat pământul, la 3 ceasuri din noapte. Și am scris eu, Gheorghită Buș, leat 7233¹⁵.

Mult mai puternic și mai distrugător a fost însă cel din 1738 pentru care Ilie Corfus a cules 11 însemnări¹⁶. Cea mai detaliată este însemnarea numărul 12 pe care o redăm, în întregime, mai jos:

Mai 31, leat 7246, miercuri la trei ceasuri din zi, s-au cutremurat pământul foarte tare încât multe bolte și ziduri ale mănăstirilor și ale caselor au crăpat. Încă unile au și căzut aici în București iar afară multe biserici și bolte s-au surpat de tot și pământul pe alocurea s-au despica și au eșit apă cu miros de iarbă de pușcă și de pucioasă. Și la șase ceasuri iar s-au cutremurat mai încet. Și la zece ceasuri tot într-aceia zi iar s-au cutremurat. Tot într-această zi au început și o sfântă icoană, chipul prea sfintii Născătoare de Dumnezeu a plânge până a doozi la o fată a arhimandritului, ce o ținea Drăghici logofăt din mitropolie.

Tot despre cutremurul din 1738 ne scrie și Ionescu-Gion¹⁷ care ne arată felul în care populația se raporta la urmările puternicului cutremur:

Fură minuni dumnezeiești prin toată țara: împrejurul Buzeului, pământul se deschise și arunca din adâncuri un fel de „metal”, care avea culoarea aurului; trei femei fură înghițite la Vălenii de Munte într-o crăpătură a pământului, care se deschise de odată. Mai multe zile de-a rândul, sguduiturile continuară, dar nu tot atât de tari. Lumea era îngrozită. Lângă București, pământul se deschise și rămase ca o prăpastie.

La fel de frecvente precum cutremurele, însă mult mai dăunătoare pentru locuitorii Țării Românești, au fost inundațiile. Slaba reacție a autorităților, lipsa totală a acțiunilor de prevenire produceau mai întotdeauna pierderi de vieți omenești și pagube materiale. Ni s-au păstrat o serie de mărturii din epocă referitoare la revărsările Dâmboviței în București. Una dintre cele mai vechi datează de pe vremea lui Gheorghe Duca, însă informațiile le aflăm dintr-un hrisov mai târziu al lui Șerban Cantacuzino din 31 mai 1679¹⁸. Mult mai elocvente pentru felul în care slujbașii domnești se mobilizau pentru a preîntâmpina urmările inundațiilor sunt evenimentele din 1708, din timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Măsurile clucerului Radu Popescu de a abate cursul Dâmboviței pe matca veche duc la inundarea livezilor și a morilor mânăstirii Radu Vodă. La 13 iunie 1708, Brâncoveanu îi scrie slugerului Radu Dudescu cu privire la cele întâmplate:

Dacă a fost văru-tău cu atâta minte, n-am ce face! Au trebuit când au făcut zăgazul să abată apa la matca cea veche, întâi să fie săpat șanțul, să dea cale apei, apoi să fie făcut zăgazul; iar el au făcut zăgazul și șanțul n-au făcut și iată dar ce stricăciune au făcut¹⁹.

Elementele de habitat prezente în lumea românească în perioada studiată au reprezentat însumarea multor condiții necesare izbucnirii incendiilor: casele din pământ și lemn, acoperite cu paie, stuf, șindrilă; coșurile defecte, ulițele strâmte, inexistența unui serviciu de stingere etc. La toate acestea se adăugau și jafurile și invaziile externe, în special cele turcești. Una dintre primele mărturii despre incendiile din Țara Românească este cea a lui Paul de Alep care menționează faptul că în cazul unui incendiu la biserică se trage clopotul „în dungă”. Incendiul din 1704 din București afectează Hanul Șerban-Vodă, prăvălii și case, în timp ce 12 ani mai târziu este ars chiar centrul Bucureștilor și ulițele Abagiilor și Mărgelarilor. În 1719, curtea domnească și mânăstirea Sf. Gheorghe ard și ele în incendiu. Două decenii mai târziu, în 1739, pe 27 februarie, din cauza gunoiului strâns în curtea mânăstirii Sf. Sava a izbucnit un incendiu care a distrus zeci de case, prăvălii și chiliile bisericesti²⁰.

Evenimentele excepționale pot fi însă extrem de variate ca manifestare în mentalul colectiv. Spre exemplu, Ionescu-Gion ne menționează în Istoria Bucurescilor că pe timpul cât orașul a fost ocupat de armatele turcești conduse de Sinan Pașa, locuitorii au avut prilejul de a vedea 150 de cămile aduse de căpetenia otomană. Cu greu ne putem închipui curiozitatea pe care aceste animale au produs-o în mințile

bucureștenilor. De altfel, dintre acestea, la scurtă vreme, peste 100 au fost capturate de oștile lui Mihai:

Să adăugăm, pentru a completa tabloul Bucurescilor, în septembrie și octombrie 1595, și un număr respectabil de cămile, cam 150, care colindau ulițele Bucurescilor pe când se lucra la fortificațiuni și din care o sută căzură mai târziu în mâinile soldaților lui Mihai²¹.

Multe au fost jafurile și războaiele care au perturbat cotidianul Țării Românești și Moldovei în secolele XVI-XIX. Câteva momente au rămas însă în mentalul colectiv din cauza tragediilor întâmplare. În toamna anului 1737, trupe otomane au jefuit orașul Târgoviște și au găsit bogățiile palatului și vechii Mitropolii pe care le-au vândut în târguri și piețe spre deznădejdea locuitorilor:

Tot acum, în 12 septembrie 1737, turcii pradă atât de cumplit mitropolia cea bătrână a Târgoviștii și palatul domnesc și reușesc să găsească îngropate mai bine de optzeci de lăzi pline cu argintăria și aurăria Mitropoliei lui Neogoe Basarab și Petru-Vodă Cercel. Fu în Târgoviște și București o jale fără nume, când se văzu și se auzi că turcii vând în piață la ovrei și la armeni candelele, potirele, vasele sfinte ale catedralei târgoviștene. Stofele cusute în sârmă de aur erau date pe nimic și sfeșnice împodobite cu pietre scumpe erau topite ca să facă aur. Fu ceva nemaipomenit²².

Dintr-o altă categorie de evenimente excepționale, ne reține atenția amuzanta istorisirea a lui Ionescu-Gion referitoare la vestimentația boieroaicelor noastre când mergeau la slujbele bisericesti²³. Apariția mânușilor și întrebuintarea lor ca accesoriu vestimentar a provocat reacții diverse din partea înalților prelați ortodocși. Printre aceștia, și episcopul Scriban al Argeșului:

Mai târziu, în secolul nostru, când veniră mânușile pentru prima oară, episcopul Scriban al Argeșului avea obiceiul să strige de departe cocoanelor, când veniau la mir: scoateți pielea de câine de pe mână!

Un alt eveniment excepțional este reprezentat de sfințirea mitropoliei din București de către domnitorul Mihnea al III-lea în 1658. Mitropolia fusese ctitorită de Constantin Șerban, însă realitatea politică externă nu i-a dat acestuia oportunitatea sfințirii proprii ctitorii. Prin urmare, în scurta sa domnie, în prezența patriarhului Macarie al Antiohiei, al mitropolitului Ștefan I al Țării Românești, al episcopilor Râmnicului și Buzăului, egumenilor mânăstirilor bucureșteni, în Duminica Tuturor Sfinților, Mihnea al III-lea participă la sfințirea Mitropoliei Bucurescilor. Evenimentul este excepțional, organizarea pe măsură, prin implicarea marelui postelnic. Bucureștenii erau pe colina mânăstirii, în timp ce patriarhul Macarie aducea moaștele sfinte de la mânăstirea „Sfânta Ecaterina”, ctitoria lui Pană Vistierul, și, făcând ocolul noii biserici, rugându-se și cântând, intra în noua biserică unde sfințea altarul, spălaristolul etc. Ionescu-Gion care ne descrie evenimentul amintește că ar fi avut loc și un incident. Domnitorul care trebuia să lipească chipurile evangheliștilor și care avea nevoie de monezi (nu cunoaștem motivul), refuză pe cea egipteană (turcească) și cere una ungurească pentru că ungurii sunt un popor creștin²⁴.

Un alt eveniment excepțional cu mare influență asupra mentalului colectiv bucureștean este înmormântarea egumenului grec Isaia de la mănăstirea Radu-Vodă din București. Relatarea ne este povestită de Ionescu-Gion și, cu toate că e posibil să fi avut loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o redăm aici pentru pitorescul său. Egumenul grec era extrem de disprețuit de bucureșteni pentru felul nepotrivit în care își dusese viața și executase sarcinile sale preoțești. Datorită averii sale extraordinare, rudele se decid să îi organizeze o înmormântare grandioasă care să fie ținută minte timp de mulți ani. Și episcopul Chesarie al Râmnicului acceptă să o slujească. Iată și povestirea evenimentului:

În ziua înmormântării care rămâne istorică, în timpul slujbei și în fața pompei plină de bogația stoarsă de pe spinarea țaranului român, figura lui Chesarie lua din ce în ce o fisionomie grozavă; s-ar fi crezut că fulgere îi brăzdează fața și că privirile lui se înfig ca săgeți omorâtoare în toți grecii d-impreguru-i. Slujba se sfârși. Veni rândul cuvântării; se făcuse o tăcere mormântală. Chesarie, rotocolindu-și privirea asupra întregului public, isbucni de o dată cu cuvintele:

-Să se stingă lumânările!

Era atâta tărie și atâta imperiositate în glasul lui, încât toți cei care aveau lumânări în mână, le suflară.

-Da, continuă Chesarie, să se stingă lumânările, căci nevrednic este acela care înveșmântat în lumină s-a tăvălit în noroiul desfrânării.

Pe aceasta temă, pe tema omului care înveșmântat în lumină s-a tăvălit în noroiul desfrânării, Chesarie zugrăvi viața infamă a lui Isaia astfel încât resună întreaga țară și, prin tradițiune orală, lucrul a ajuns până la noi.²⁵

Evenimente excepționale au fost prilejuite și de clipe mai fericite, așa cum a fost cazul nunții fiului domnitorului muntean Radu Leon (1664-1669) cu fata lui Duca-Vodă al Moldovei. Ionescu-Gion ne scrie cum spre mirarea bucureștenilor prezenți și ei la marea petrecere domnească, a avut loc una dintre primele reprezentări de circ despre care avem mărturie în spațiul românesc:

Adus-au pehlivani de cei ce joacă pe funii și de alte lucruri. Adus-au și un pehlivan hindiu, Harap, carele făcea jocuri minunate și nevăzute pe locurile noastre. Lute om era și vartos. Lângă altele, de nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat: pune pe rând 8 bivoli, și se repezia iute și sărind peste ei, se da în văzduh peste cap și cădea în picioare de ceia parte; un cal domnesc, gras, mare, își lega chica de coadă-i, și-l bătea comișelul cât putea și nu putea să-l miște din loc; alta: un copac mare din pădure adusesse neted și înfipt; s-a suit pe dânsul ca o maimuță; deci, după multe jocuri ce au făcut în vârfu-i, s-a slobozit de acolo cu capul în jos, și au dat în picioare; alta: un tulpan de mulți coți îl ținea oamenii în mâini câți era, și se răpezia iute și mergea călcând pe tulpan și nu se afunda; alta: se prindea mulți oameni câte doi de mâini, și făcea chip ca de o butiă cu mâinile și mai lung și se răpedea iute și intra cu capul prin gura aceea și nu-l mai simțea oamnei și de cea parte cădea în picioare..²⁶

Evenimentele excepționale care au influențat mentalul colectiv al românilor din perioada studiată de noi au fost cu siguranță mai numeroase și mai variate. Fiecare dintre acestea au acționat constant și diferit asupra vieții și sufletelor celor care le-au văzut și/s-au simțit și nu puține au fost cele imortalizate în cântece și alte manifestări ale culturii populare. Plasate într-un univers religios, pragmatic, în care credința și faptele umane aduceau dezastre și nenorociri, ele trebuie întotdeauna "descuiate" cu aceleași chei. Multe dintre acțiunile oamenilor au fost generate de emoțiile pe care aceștia le-au trăit. Emoția este un fapt cunoscut, acceptat. Descrierea ei, analiza și conceptualizarea sunt însă infinit mai complicate. În lipsa unei definiții satisfăcătoare, o serie de cercetări le-au asociat culorilor. Chiar dacă și unele și altele sunt subiective, se pot observa percepții constante, similar, indiferent de persoane. Astfel, gustul zahărului e mereu dulce, rozul este o culoare caldă, frica naște reacții rapide de comportament și gândire, în timp ce tristețea, singurătatea determină omul să fie "rece", necomunicativ. Aminteam mai sus cum albastrul alunga ciurma. Cunoașterea și înțelegerea fenomenelor excepționale este necesară pentru a putea să avem în fața noastră tabloul social al vremurilor trecute, atât cât poate fi el întregit de munca de cercetare istorică.

¹ Ilie Corfus, *Însemări de demult*, Editura Junimea, București, 1975, însemnarea 1, p. 280.

² *Ibidem*, însemnarea 2, p. 280.

³ *Ibidem*, însemnările 5-8, p. 281.

⁴ Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, Tipografia Cărților Bisericesci, 1888, p. 45.

⁵ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, 1973, p. 65.

⁶ Anton Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, traducere de S. Cris-Cristian, Iași, 1929, pp. 32-34.

⁷ *Ibidem*, pp. 34-35.

⁸ A se vedea și G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, pp. 636-641.

⁹ George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 213.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 214-215.

¹¹ Vasile Alecsandri, *Poesiile populare ale Românilor*, București, 1866, p. 35 apud Ionescu-Gion, *op. cit.*, pp. 636-637.

¹² Ionescu-Gion, *op. cit.*, pp. 639-640.

¹³ Ilie Corfus, *op. cit.*, însemnarea 1, p. 238.

¹⁴ *Ibidem*, însemnarea 2, p. 238.

¹⁵ *Ibidem*, însemnarea 3, p. 238.

¹⁶ *Ibidem*, însemnările 4-14, pp. 238-241.

¹⁷ Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 349.

¹⁸ George Potra, *Bucureștii de altădată...*, p. 199.

¹⁹ *Ibidem*, p. 200.

²⁰ Ionescu-Gion, *op. cit.*, pp. 348-349.

²¹ *Ibidem*, p. 48.

²² *Ibidem*, pp. 157-159.

²³ *Ibidem*, pp. 169-170.

²⁴ *Ibidem*, pp. 142-143; a se vedea și relatarea lui Paul de Alep în *Călători străini...*, vol. VI, pp. 265-266.

²⁵ *Ibidem*, pp. 286-287.

²⁶ *Ibidem.*, p. 689.

Ziua întâi: 13 mai 1656.

Sfințirea bisericii domnești din Pitești (III)

muzeograf Octavian DĂRMĂNESCU

Înceiem periplul nostru medieval, întâlnindu-ne cu înaltul cler trăitor atunci în Muntenia, participant probabil la această zi atât de importantă pentru biserică și pentru orașul ei. În primul rând, nu știm ce mitropolit a sfințit-o¹ și nici dacă vreunul dintre cei doi – fostul, Ștefan, exilat la Tismana și readus în acest an în scaun, nu știm în ce lună, și actualul, Ignatie Sârbul, aflat de un an într-o solie prelungită, peste munți – ar fi fost la Pitești. Așadar, nu avem certitudinea consemnată că mitropolitul ar fi sfințit biserica, dar de regulă aceasta era uzanța, mai ales la ctitoriile domnești. La fel de bine ar fi putut să o sfințească Dionisie al II-lea, venit deja cu Vodă, presupunem, de la Râmnic. Alături de acesta apare într-un document din 22 decembrie 1655 și misteriosul episcop Atanasie (Arareos), rezident probabil la Râmnic sau la Argeș, amândoi ierarhii semnând un act cu privire la un piteștean, Dumitru, fiul lui Ivan Cortofleș². Nu știm nici dacă la Pitești a fost omologul de la Buzău al lui Dionisie al II-lea, Serafim, dar știm că amândoi au fost în aceleași Divanuri la Târgoviște; cele din 13 aprilie și 5 iulie³.

Așadar, mitropolitul începe slujba⁴. În sobor sunt obligatorii egumenii și stareții, cel puțin cei din părțile locului⁵. Venise Nicolae, egumenul mănăstirii Argeș⁶, cu o părțică, poate, în dar, din moaștele patriarhului Nifon, semnalate la mănăstirea Curtea de Argeș chiar cu un an înainte, 1655⁷. Venise Luca, egumen la Negru-Vodă, Dâlgopol (Câmpulung-Muscel)⁸, Dosoftei (Dosotheiu) de la vechiul schit Brădet⁹, Macarie de la Clocociov¹⁰, schit de-abia zidit în 1645 de Matei Basarab, Nifon de la Vieroși¹¹, ascunzătoarea piteștenilor în caz de invazie¹², Nichifor de la Glavacioc¹³, Ioan de la Cozia¹⁴, Mihail de la Bistrița Vâlcii¹⁵, Dionisie de la Govora¹⁶, Theofil de la Arnota¹⁷, Parthenie de la Arhanghel¹⁸, vechi schit din Râmnicu Vâlcea, Silvestru de la Cotmeana¹⁹, Gligorie de la mănăstirea Valea-Tițești²⁰, din spatele Mihovenilor, Sava de la Robaia, Mihail de la Aninoasa²¹, ctitoria vechilor boieri Vlădești, Zosim de la Cobia-Găești, mănăstire-casă de oaspeți de la drumul mare spre Târgoviște, înzestrată cu trei sate peste un an de către Domn și Doamnă²², dar și cu morile de pe lalomița mai jos de Târgoviște²³.

Poate că veniseră din complezență, ca la sora mai mare, Nichifor, „egumenul mănăstirii domnului Constandin voievod”, viitoarea Mitropolie, care tocmai atunci se zidea²⁴, Serafim, egumenul de la Sf. Troiță zisă apoi Radu Vodă²⁵, Marcu, egumenul de la Mihai Vodă²⁶, Anthim, arhimandrit la Sf. Gheorghe-Vechi, fostul sediu al Mitropoliei (atunci când Domnul, deci și mitropolitul, rezidau la București)²⁷. Venise probabil și un prieten, tot os domnesc, fiul lui Petru Cercel, ieromonahul Partenie, martor în 1629 când Constantin pe atunci clucer își vindea Vărăștii moșteniți pentru o datorie mare²⁸. Și poate că era în sobor și un preot întâlnit în mai multe documente, Mihai, ecleziarhul Bisericii Domnești din Târgoviște, acolo unde îi plăcea lui Vodă să meargă²⁹. Intuim prezența celui alt ecleziarh, din scaunul Bucureștilor, Ghierghie, „clisiar de la Biserica Domnească din București”³⁰, dar și a omologului său din Craiova, popa Stanciu³¹. Tot din

datorie vine la Pitești și Ionichie, egumenul mănăstirii Jitianu, aflată chiar atunci în restaurare capitală pe banii Doamnei Bălașa³². Vor fi venit din proximitatea obștei schitului Trivalea, metoc al Cotmenei³³, starețul Daniil de la Râncăcioc și maica Anghelina tot de acolo³⁴, la câteva dealuri distanță, în Călineștii medievali, egumenii de la schiturile Zugravi și Dobrești de pe apa Cărcinovului, corespondentele de peste dealuri al Râncăciovului, egumenul cel de la Tutana³⁵, metocul mănăstirii Radu Vodă, cu vii dăruite aproape, la Văleni-Podgoria.

Să nu uităm nici clerul de la bisericile din Piteștiul de atunci și din ocolul lui, anume: Sfântul-Dumitru din pădurea Găvana (1408, din lemn), Meculești-Găvana II (de lemn, din 1752 de zid), schitul de lemn pre-Varlaam de la Trivale, rectorit, după unii, în vremea aceea, de Matei Basarab, biserica de lemn pre-1728 de pe locul actualei Sf. Ioan din gura Trivalei, Buna Vestire-Greci (1564, zisă a lui Noroceca logofăt), Maica-Precista din Coastă (atestată, se pare, încă din 1540 ca schit de maici), biserica de lemn Sf. Treime pre-1679 (viitorul schit Beștelei), enigmaticul schit piteștean Măguricea (evocat în 1685, dar posibil existent și la 1656), biserica de lemn din Prundu pre-1876, de zid, cu hramul Sf. Spiridon, biserica schitului Valea Mare din Mijloc, actuala bisericuță din cimitirul din Valea Mare-Ștefănești, veche din 1597 și tot în aceeași pădure schitul zis din Valea Popii, azi dispărut, menționat prima dată la 1669, apoi biserica din Ștefănești a slujerului Mușat, 1628, și cea din Golești a marelui vistier Stroe Leurdeanu, 1646. În numărul viitor, vom rămâne tot la 1656, căutând să descoperim cine a fost meșterul domnesc de la Pitești.

¹ Cercetările istoriografice de până acum, destul de ample, nu au reușit să stabilească dacă Ignatie, mitropolitul în funcție, fost episcop de Râmnic, se întorsese deja din solia pe care încă din 1655 o făcea în Ardeal, prilejuită de tulburările extreme pe care le generase răscoala seimenilor. Prima informație că Ștefan este din nou mitropolit o găsim cel mai devreme în 14 septembrie 1656, când, cu mare fast, alături de Domn, unge mitropolit pentru românii din Transilvania pe tânărul protopop de Ineu, Sava Brancovici, viitor martir ortodox, vezi Silviu Dragomir, *Fragmente din cronică lui G. Brancovici*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, București, 1924, vol. II, p. 57. Tot din această sursă, la aceeași coordonată, aflăm ce cler superior se afla la Târgoviște în toamna lui 1656, adică la o distanță de patru luni de sfințirea de la Pitești, unde cu siguranță s-au aflat: „atât arhieriei greci streini cât și episcopii eparhiali din țară” plus – tot din relatarea lui Gheorghe Brancovici aflăm – episcopul Longhin Brancovici, rezident la mănăstirea Comana, meșter zugrav renumit, cu comenzi la Matei Basarab, dar și sufragantul ardelean de câteva luni al scaunului ortodox de la Alba Iulia, episcopul Daniil al Belgradului. Există cea mai mare probabilitate ca și acești doi episcopi refugiați în Țara Românească să se fi aflat la Pitești în marșea lui 13 mai 1656.

² *Catalogul Documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale, vol. VIII, 1654-1656*, Arhivele Naționale ale României, București, 2006, doc. 747.

³ *Ibidem*, doc. 868 și 1026. Ca să nu-l mai punem pe un alt episcop la fel de enigmatic, „lasaf episcop din Argeș” la 1622,

poate un vicar detașat al episcopului Teofil al Râmnicului, vezi *D.I.R.B., sec. XVII, vol. IV, doc. 174.*

⁴ Nu știm dacă, datorită prezenței domnitorului, mitropolitul va fi scurtat slujba, în Moldova lui Vasile Lupu exista acest obicei, *Călători străini despre țările române, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p.64.*

⁵ Informație dată de Paul de Alep: "egumenii mergeau toți unde mergea vodă și slujeau", *Ibidem*, p. 61. Oricum, dacă mai erau în viață sau dacă mai figurau în obștea acelei mănăstiri în cazul în care nu s-ar fi mutat la alta, la Pitești veniseră și foștii stareți sau egumeni. De aceea, acolo unde i-am identificat, îi vom menționa în subsol. Vizavi de stareții de atunci, Paul de Alep ne strecoară o prețioasă informație de politică externă, vezi *Ibidem*, p. 153. În 10 mai 1654, când pleacă la Moscova după ajutoare împreună cu tatăl său, patriarhul Macarie III al Antiohiei, sunt însoțiți poate deloc neutru de un sobor de egumeni munteni care, presupunem, erau solii proaspătului domnitor Constantin Șerban la țarul de atunci. Bănuim că aceștia, cu toată distanța imposibilă până acolo, se vor fi întors în doi ani. Această călătorie lungă și supusă din start neprevăzutului a necesitat dublarea firească în stărețiile din țară a plecaților, prin interimat, de către călugări mai destoinici din cadrul obștilor. Așa se explică, așadar, că avem la multe mănăstiri în această perioadă – oricum, de schimbări la nivel și mai înalt – câte doi egumeni, aceasta fiind o practică logică și pragmatică.

⁶ Nicolae figura încă din timpul lui Matei Basarab, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 11.* În 9 martie anul curent, 1656, împrumuta cu niște bani pe căpitanul din Budeasa, Mihul, *Ibidem*, doc. 833 iar pe 6 iunie Vodă îi va lua partea în cearta cu orășenii din Curtea de Argeș care așteptau ca mănăstirea să repare un iaz comun, *Ibidem*, doc. 979. Obștea de la Argeș venise la Pitești ca la o sărbătoare de-a lor, locală. Iat-o pe cea din 1654: ieromonahii Ioanichie, Dionisie și Pahomie, diaconul Gherasim și monahii Vasilii, Visarion, Alimpie și Galatia, *Ibidem*, doc. 12, și pe cea din 1658: eromonah Onofrie cliser, Serghie eromonah, Arghișan, Dumitru, Radul și Pătru, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 295.* Pe acest Onofrie, ajuns eclesiarh, îl găsim în 1656 martor la o cumpărare de vie în Golești, alături de alt călugăr, Lavrintie, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 1144.* Exact peste un an și o zi, în 14 mai 1657, Constantin Șerban va ridica relativa închinare la greci, printre altele, și a acestei mănăstiri, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 138.*

⁷ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 69.*

⁸ Venit în septembrie 1654, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 375,* urmasa lui Ioasaf și lui Varlaam (acesta nu stătuse decât o jumătate de an în stăreție). Toți aceștia succedaseră lui Dionisie, viitor episcop de Râmnic, aflat egumen într-un act din 1652, vezi *D.R.H.B., vol. XXXVII, doc. 236.* Luca avusese patru diferende cu câțiva piteșteni chiar cu patru luni înainte, dar căzuseră la înțelegere, vezi doc. 777, 784, 801 și 802. Figurează și în 1657, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 9,* urmat de episcopul Dionisie de Râmnic retras, la rândul-i, prin venirea în scaun a fostului mitropolit Ignatie Sârbul. Luca reapare în 1659, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 781.*

⁹ Amintit în 1655 și 1656, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 697 și 926,* și în 1657, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 434.* A fost cu siguranță la Pitești, deoarece peste două zile, pe 15 mai 1656, se află la Golești (credem că cel de vizavi de Pitești) și cumpără un răzor de vie cu țelină, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 926.* În 1655, Vodă îi reînnoiește meritul anual de la Ocna cea Mare, domnească, de 150 de bolovani de sare, fiind o mănăstire săracă și, atenție, aproape părăsită încă de pe timpul lui Matei Basarab, vezi *Ibidem*, doc. 697. Timp de mai mulți ani, Vlaicu, iuzbașă de Pitești și birar în același timp, "mâncase" ilegal "bucatele" mănăstirii Brădet, mănăstire scutită, iar la venirea lui Constantin Șerban ca Domn egumenul din 1654, Dionisie, reușește să câștige în instanță recuperarea daunelor, vezi *Ibidem*, doc. 334.

¹⁰ *Catalogul..., vol. IX, doc. 422.*

¹¹ Amintit în 1654, 1655 și 1656, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 324 (pentru 1654), doc. 507 și, respectiv, doc. 944 (acest document este dat la Târgoviște la o săptămână de la sfințirea de*

la Pitești. Peste 3 zile Nifon se afla înapoi, la Pitești, și schimba o țigancă cu Dionisie, proegumenul mănăstirii Valea, vecina de peste dealul Mihovenilor, vezi doc. 950) pentru 1656 dar și în 1657 și 1658, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 55, doc. 532 și doc. 697.*

¹² *Călători..., vol. VI, p. 172.*

¹³ Amintit în 1654, 1655 și 1656, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 228, 590 și 1157.* Amintit și în 1658, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 698.* Glavaciocul avea vii și vinărici în Călinești și în Topoloveni încă din 1507, vezi *D.R.H.B., vol. II, doc. 53,* întărite apoi de mulți domni.

¹⁴ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 878.* Cozia avea în Pitești încă din 1388 o moară pe Argeș, vezi *D.R.H. B., vol. I, doc. 9,* Radu Prasnaglava, fiul lui Mircea, îi mai dă una, tot la Pitești *D.R.H.B., vol. I, doc. 49.* Alexandru Iliș îi donează în 1617 satul Stăncești „lângă orașul Pitești”, unde-și avea și un metoc (nu neapărat schit, ci, probabil, prăvălie, han sau fermă), *D.I.R.B., sec. XVII, vol. III, doc. 142.*

¹⁵ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 989.* Chiar în toamna trecută Domnul rezolvase tăios un conflict puternic dintre Mihail, noul egumen al Bistriței, și Nicolae al mănăstirii de la Argeș, amândoi părăndu-se în Divan pentru dreptul de a lua vinăriciul din satul Șoaș, Mihail pierzând, vezi *Ibidem*, doc. 698. Peste un an găsim alt egumen, sau unul paralel, Vasilie, iar în 1659 îl întâlnim pe Teofil, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 326 și, respectiv, doc. 629.*

¹⁶ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 1016.* Mircea Ciobanu miluise Govora în Pitești, în prima domnie, cu moșia personală, „loc de grădină și de livadie și cu vad de moară”, *D.R.H.B., vol. IV, doc. 190.* Peste un an întâlnim la Govora un alt egumen sau unul paralel, Mihail, vezi *Catalogul..., vol. IX, 1657-1659, doc. 326,* iar în 1659, pe timpul lui Mihnea al III-lea, pe Vasile egumen, cu următorul sobor: popa Stoica cleserul, popa Măcareia eromonah, popa Gavrilă eromonah, Ion monah, vezi *Catalogul..., vol. IX, 1657-1659, doc. 665.* Repetăm, enumerarea strictă a acestora nu implică neapărat aflarea lor la Pitești în 1656, ci întregeste istoriografic tabloul piteștean din 13 mai.

¹⁷ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 1001.*

¹⁸ *Ibidem*, doc. 139. Parthenie figurează stareț și anul următor, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 326.*

¹⁹ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 751.* Acest Silvestru pare că activase într-un interimat, deoarece în 1654 și 1658 apare Daniil, vezi *Idem*, doc. 139 și *Catalogul..., vol. IX, doc. 326.* În 1659, semna ca egumen Ștefan, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 646.* Înaintea lui Daniil, la Cotmeana, metoc vechi al Coziei, fusese stareț Toader, egumenul căruia Matei Basarab îi întărea în 1642 dijma de pâine și o claie din zece de la ocina orașului Pitești, *Catalogul..., vol. V, doc. 748.* Însuși Constantin Șerban Basarab îi întărește Cotmeinei, de Crăciunul lui 1655, șase sate, printre care unele din arealul piteștean: Stăncești (înghițit cu timpul de Pitești), Purcăreni, Cacaletți (în Zărnești, Argeș) și Ciocănești, cum fuseseră întărite (sau dăruite) la rândul-i, cu un secol înainte, de către Domnitorul Mircea Ciobanu, vezi *Catalogul..., vol. VIII, doc. 751*

²⁰ *Catalogul..., vol. VIII, doc. 1064 (din 20 august 1656).* Era noul egumen, căci în 2 februarie figura Dionisie, vezi doc. 528, care semnează deja pe 26 mai ca proegumen, vezi *Ibidem*, doc. 950. Acest Gligorie stărețește și în 1657 vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 177.* În 1654 figurau doi egumeni la Valea, Dionisie (evocat mai sus) și Sava, care rămâne egumen și în 1657, vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 40,* alături de Gligorie, evocat mai sus. În 14 mai 1657 Vodă scoate Valea de sub închinarea grecească, vezi vezi *Catalogul..., vol. IX, doc. 138.* În *D.I.R.B., sec. XVII, vol. IV, doc. 327,* cartea cu daniile întărită în 1623, aflăm știri importante: mănăstirea ființa încă de pe timpul lui Vlad Călugărul (1481-1495), pe timpul lui Mihai Viteazul era egumen Spiridon, iar atunci era Sava (bănuim că nu cel din 1656) și mănăstirea era închinată celei din Pogoniani, Rumelia. În 1632, figura tot acel Sava, vezi *D.R.H. B., vol. XXIII, doc. 320.* Valea avea ocină în Golești încă din 1588, vezi *D.I.R.B., XVI-5, doc. 869.*

²¹ *Catalogul..., vol. IX, doc. 227.* Robaia, mănăstire de călugări – menționați în 1624, vezi *D.I.R. B., sec. XVII, vol. IV, doc. 407 –*

pe atunci cu Sava ca prim egumen, a fost rezidită în 1644 de Sava șufar, de soția lui, Livera, și de socrul Mușat din Furduiești. Robaia avea vie la Pitești, conform actului de întemeiere, vezi *Catalogul...*, vol V, doc. 1301.

²² Amintit în vara lui 1656, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 1025, unde aflăm că mănăstirii i se zicea a lui Boloșin și că era mereu călcată de hoții din fosta pădure alăturată, fapt pentru care Domnia rânduește paznici. Acest Zosim este întâlnit și în 1657, vezi *Catalogul...*, vol. IX, doc. 65, doc. 273, doc. 274.

²³ Dăruite de Matei Basarab, "Dumnezeu să-l odihnească" și întărite acum, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 244.

²⁴ Amintit în 1657, vezi *Catalogul...*, vol. IX, doc. 293.

²⁵ Amintit în toamna lui 1655, când Vodă îi întărea vinăriciul din Dealul Vălenilor, limitrof Piteștilor, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 690, și în 1651, vezi *D.R.H.B.*, vol. XXXVI, doc. 222. Exact peste un an, în toamna lui 1656, este amintit Athanasie, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 1140, fiind posibil ca la Pitești să vină chiar acesta. Acest Athanasie este egumen și în 1658, vezi *Catalogul...*, vol. IX, doc. 293.

²⁶ *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 873. În 1654 era Ignatie, vezi doc. 174, și în 1658 era Leontie, vezi *Catalogul...*, vol. IX, doc. 293.

²⁷ *Catalogul...*, vol. IX, doc. 293.

²⁸ *D.R.H.B.*, vol. XXII, doc. 278.

²⁹ Amintit în toată perioada 1654-1658, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 76 și 752 și *Catalogul...*, vol. IX, doc. 5.

³⁰ Amintit în toată perioada 1654-1658, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 69 și 622 și *Catalogul...*, vol. IX, doc. 79. În 1658 Vodă îi dăruiește o funie de deal în capitala a doua datorită relației lor speciale: „slujește domnului și Curții cu dreaptă slujbă și cu multă strădanie la biserică, ziua și noaptea, rugând pe Dumnezeu la liturghie pentru sănătatea domnului și pentru toată țara”. Vom observa însă că părintele Gheorghe, neutru politic, se ruga cu aceeași stăruință și pentru viitorul Domn, Mihnea al III-lea, miluit și de acela, vezi *Catalogul...*, vol. IX, doc. 515. Va fi venit la Pitești cu relicva existentă în București încă din 1635, brăul Maicii

Domnului, folosit ca zălog duhovnicesc în jurăminte și frății, vezi *D.R.H.B.*, vol. XXV, doc. 135.

³¹ Amintit în toată perioada 1654-1658, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 295,711 și *Catalogul...*, vol. IX, doc. 221

³² *Catalogul...*, vol. VIII, doc.736, dar și doc. 1133 în care se arată că deja fusese închinată mănăstirii Sf. Pavel de la Muntele Athos poate chiar de Constantin Șerban.

³³ *D.R.H.B.*, vol. XXXIV, doc. 33. În 1649, Matei Basarab iartă acest metoc de datorii și îl apără.

³⁴ Amintiți în 1654, vezi *Catalogul...*, vol. VIII, doc. 49 bis. Egumenul Daniil trăia și în 26 mai 1656, vezi doc. 950. La Râncăciuv au fost două mănăstiri cu hramuri și genuri diferite: una de călugări, atestată pe timpul lui Vlad Călugărul (1481-1495 cu o mică cezură) și alta, de călugărițe, atestată în 1539, când Radu Paisie îi dă mercic anual de fân, sare și vin, obligând cinci piteșteni să-i închine vinăriciul. Actul, *D.R.H.B.*, vol. IV, doc.72 – întărit călugărițelor de Alexandru Iliș în 1617, când dania orginară crește, pe lângă altele, la „300 de bolovani de sare de la Ocna cea Mare și vinăriciul din oraș dela Pitești, 60 de vedre”, vezi *D.I.R.B.*, sec. XVII, vol.III, doc.79 –, de când semnează ca martor și marele ban Șerban din Izvoranii vecini, a fost răzuit ulterior de gen și donația a rămas călugăriilor. Rezidită în 1648 de căpitanul de paharnicei Arsenie Șoimul cu soția lui, Ana, înmormântați aici, înaintăm posibilitatea ca și ei să fi venit la Pitești în 13 mai. Râncăciuvul figura și ea în lista din 1657 a marilor mănăstiri scoase din nou de către Constantin Șerban de sub închinarea grecească, vezi *Catalogul...*, vol. IX, 1657-1659, doc. 138. Un Barbu este amintit ca fost egumen în 1651, vezi *D.R.H.B.*, vol. XXXVI, doc.132.

³⁵ Potrivit *D.I.R.B.*, sec. XVII, vol.IV, doc. 163, între 1616-1618 figura starețul Pahomie, în 1622 era Meletie. Vezi și *D.R.H.B.*, vol. XXI, doc. 269 despre vilele Tutanei de la Văleni dar și *D.R.H.B.*, vol. XXIII, doc.22 despre egumenul Athanasie din 1630, care lua tot vinăriciul de pe Dealul Piteștilor. În 1646 sunt amintiți din nou Vălenii ca moșie și Tutana, încă o dată, ca metoc, *D.R.H.B.*, vol. XXXI, doc. 293. Ispravnicul refacerii din 1582 a lui Mihnea Turcitul a fost chiar viitorul Domn, Mihai Viteazul.

Lupta pentru unire în Țara Românească și Moldova și dubla alegere a domnului Alexandru Ioan Cuza

Narcis-Viorel DANCIU

Ideea Unirii Principatelor apare încă din anul 1824, alături de cea a aducerii pe tronul noului stat un principe străin. În anii 1831 și 1832, în Țara Românească și Moldova au fost introduse Regulamentele organice, care au avut la bază documentul semnat cu ocazia păcii de la Akkerman (7 octombrie 1826) și a Tratatului de la Adrianopole (1829) și au rămas în vigoare până la promulgarea noilor legi din anul 1864. Acestea reglementau alegerea domnului de către o adunare extraordinară ad-hoc, dintre boierii cu vârsta de peste 40 de ani, constituirea unei Adunări generale compuse din 43 de membri, cu un mandat de cinci ani, organizarea unui nou sistem financiar, reglementarea competențelor instanțelor de judecată, separând cu această ocazie puterea judecătorească de cea administrativă și reglementând principiul inamovibilității judecătorilor, precum și organizarea sistemului sanitar și a miliției naționale. Interesant este faptul că acestea atingeau problema Unirii în ciuda faptului că Rusia se opunea unui asemenea proiect¹.

Anul 1848 aducea după sine o serie de revoluții care aveau ca scop reformarea statelor, o asemenea manifestare prezentându-se ca fiind singura modalitate de rezolvare a marilor probleme social-politice, economice și chiar naționale. În spațiul românesc, revoluția își avea cauzele în gradul de dezvoltare a societății, accentuarea contradicțiilor sociale, problema agrară și nu în ultimul rând, dorința construirii unui singur stat pentru toți românii în cadrul fostei Dacii (având la bază ideea ideologiei dacoromânismului), precum și formarea unui nou statut internațional al acestui stat în condițiile relațiilor tensionate dintre puterea suzerană (Imperiul Otoman) și puterea protectoroare (Imperiul Rus)².

Înăbușirea revoluției și reinstaurarea domniilor regulamentare nu au pus capăt, însă, acțiunilor sociale, care au continuat în cele două Principate. Pentru a reprimă aceste acțiuni, s-a apelat la forța militară, iar la 18 aprilie 1849 a fost instituită o Înalță curte criminalistică, pentru judecarea celor arestați. Revoluționarii care au ales exilul s-

au împrăștiat în toată Europa, asumându-și responsabilitatea de a *călăuzi poporul la luptă, în ceasul deșteptării*³.

La 1 mai 1849, cele două puteri, suverană și protectoare, încheiau la Balta Liman o convenție care știrbea grav suveranitatea Principatelor. Convenția, având o valabilitate de șapte ani, modifica prin cuprinsul său unele prevederi ale Regulamentelor organice, după cum urmează: domnii celor două țări române aveau un mandat de șapte ani și erau considerați înalți funcționari ai Imperiului Otoman, fiind numiți direct de sultan, cu acordul Imperiului Țarist. Adunările obștești ordinare și extraordinare erau desființate și înlocuite de Adunările Ad-hoc, compuse din boieri demni de încredere. De asemenea, staționarea unui număr de 25.000—30.000 de soldați din fiecare Imperiu pentru restabilirea liniștii și ordinii publice era prelungită. Cu această ocazie erau numiți domni Barbu Știrbey în Țara Românească și Grigore Alexandru Ghica în Moldova⁴. Barbu Știrbey era conservator și aspira să fie un monarh absolut dar luminat. La polul opus, Alexandru Ghica era adeptul programului liberal moderat de la 1848 și a permis întoarcerea în țară a unor pașoptiști, acceptându-i pe unii dintre ei în noul său guvern. Nefiind simple instrumente ale puterilor semnatare ale Convenției de la Balta Liman, aceștia au promovat îndeosebi dezvoltarea economică și învățământul⁵.

Împotriva prevederilor Convenției de la Balta Liman, emigrația română a adresat un protest Adunării Naționale a Republicii Franceze, iar la inițiativa lui C.A. Rosetti s-a constituit la Paris Comitetul Democratic Român. Grupată în jurul revistei *România viitoare*, emigrația română considera că numai o revoluție generală europeană reprezenta singura cale pentru înființarea statului național român. Pentru pregătirea acestei revoluții, se înființa la Londra, din inițiativa lui Giuseppe Mazzini, a radicalului francez Ledru-Rollin, a lui Arnold Ruge și a emigrantului polon Albert Darasz, Comitetul Democratic European, sub conducerea lui Giuseppe Mazzini. La acest comitet adera în anul 1851 revoluționarul maghiar Lazlo Kossuth⁶. Organizarea revoluției în spațiul românesc era încredințată unui comitet cu sediul la Paris, deviza fiind: *Dreptate!, Frăție!, Unitate!* Data de 13 iulie a noii revoluții coincidea cu expirarea mandatului președintelui republicii franceze, Ludovic Bonaparte. De la această dată, revoluția urma să izbucnească din Franța în toată Europa. Evident, la asemenea pregătiri, așteptări pe măsură. Însă istoria avea să urmeze un alt curs. La 20 noiembrie/2 decembrie 1851, printr-o lovitură de stat, Ludovic Bonaparte s-a proclamat președinte pe viață, iar la scurt timp, împărat, sub numele de Napoleon al III-lea, fapt care, aparent, a dus la diminuarea elanului revoluționar printre emigranți.

Considerând depășit pericolul revoluției, marile puteri au reluat rivalitățile economice, politice și teritoriale prin politicile de expansiune în Orient și în Sud-Estul Europei. Neînțelegerile dintre Imperiul Otoman și Imperiul Rus aveau să creeze noi probleme pentru spațiul românesc. În 1853, ca urmare a respingerii de către otomani a ultimatumului dat de Imperiul Rus, prin generalul Menșikov, armatele țariste ocupă Principatele, integrând armatele muntene și moldovene sub comandă rusească. În aceste circumstanțe, domnii se văd obligați să părăsească Principatele în luna octombrie⁷. Ca urmare a acestei acțiuni, Imperiul Otoman declară război Rusiei. Ostilitățile au început în luna noiembrie. Atacurile repetate ale armatei ruse, asistate de armatele din cele două țări române, la Oltenița s-au soldat cu un eșec. În schimb, în Marea Neagră, Rusia obține o victorie

importantă la Sinope⁸. Agresiunile Imperiului Rus nu au fost văzute cu ochi buni de cancelariile europene. În timp ce Marea Britanie și Franța condiderau că este o dovadă în plus a intențiilor agresive în ceea ce privește Orientul Apropiat, Austria considera că gestul Rusiei reprezenta o amenințare la adresa intereselor austriece în Sud-Estul Europei, în special al celor economice din zona Dunării de Jos. Astfel, onorându-și angajamentele față de Imperiul Otoman, la 16/28 martie 1854, atât Marea Britanie cât și Franța au declarat război Rusiei. Austria, prin ministrul de externe Karl von Buol, a profitat de această situație pentru a-și extinde sfera de influență, drept pentru care la 2/14 iunie Austria și Imperiul Otoman au semnat Convenția de la Boiaciköy, prin care Austria se obliga să forțeze retragerea trupelor rusești în schimbul ocupării și administrării Principatelor după bunul plac⁹.

Astfel, la 27 iulie/8 august 1854 trupele turcești treceau Dunărea pe la Giurgiu, iar o avangardă condusă de Halim Pașa și Sadyk Pașa (pe numele său adevărat Mihail Czajkowski) se grăbea să ocupe capitala țării. La 6/18 august, trupele austriece au primit ordinul de a intra în Țara Românească, iar la 10/22 august, avea loc intrarea oficială a trupelor turcești conduse de Omer Pașa, însoțit de Mazar Pașa (englezul Stephen Bartlett Lakeman)¹⁰. Înțelegând gravitatea situației, țarul a ordonat retragerea trupelor rusești, acestea fiind înlocuite de trupele de ocupație austriece conduse de generalul Coronini. Încă de la început, noii ocupanți au trecut la reorganizarea administrativă, ceea ce putea fi interpretată drept un plan de ședere lungă. Ocupația s-a făcut și prin mijloace economice, pe fondul intrărilor masive de capital austriac. Mai mult, prin imixtiunea în chestiunile interne ale celor două Principate, Imperiul Habsburgic a dus o campanie abuzivă. Promovând ideea readucerii la domnie a lui Grigore Ghica și Barbu Știrbey, habsburgii urmăreau, în fapt, împiedicarea Unirii celor două Principate precum și transformarea celor doi principii în simpli șefi administrativi fără inițiative. Practic, se reintroducea ordinea legală stabilită prin convenția de la Balta Liman din 1849¹¹.

Readuși la conducerea celor două Principate, cei doi domni au acționat diferit în ceea ce privește politica celor două state. Barbu Știrbey a urmărit un joc dublu: de subordonare în fața habsburgilor și de atragere a partizanților moderați la Revoluția de la 1848. În schimb, Grigore Ghica a dus o politică mai apropiată de interesele țării, opunându-se presiunii austriece și elaborând primele proiecte de cod și procedura civilă, cod penal și cod comercial, iar pe fondul elementelor progresiste care atacau sclavia „albă” și „neagră”, în luna decembrie a anului 1855 domnitorul a desființat robia¹².

Evident, lupta pentru Unire nu putea fi dusă de către un grup restrâns fără a avea alături o populație care să susțină acest plan. În acest sens, Mihail Kogălniceanu nota: *...Cea mai mare nevoie pentru noi este de a avea un jurnal serios, neatârnat, supus numai legilor Prințatelor, recunoscut astăzi în princip de Europa întregă, care dând ocârmuirei sprijin credincios și neinteresat, să-i dezvelească abuzurile ce se fac fără știința și în paguba țării, care să puie de singur scop al stăruințelor sale de a forma nu numai educația noastră politică, dar încă de a ne cultiva natura morală, întemeind nobilele credințe, desvoltând în inimile noastre sentimentul frumosului și al onestului și fiind în toate apărătorul și sprijinitorul bunelor moravuri....* Din acest motiv,

rolul presei crește considerabil. Profitând de normele permissive care reglementau presa, introduse de Grigore Ghica în 1855, dezideratul Unirii este readus în atenția publicului prin intermediul foilor militante „România literară” și *Steaua Dunării*, ultima etichetându-se drept „jurnalul Unirii”, trimițând îndemnuri la unitate națională celor zece milioane de oameni care vorbesc tot o limbă, sunt tot o religie, au tot același spirit și tot aceleași obiceiuri¹³. Din nefericire, sfârșitul domniei lui Grigore Ghica și numirea provizorie a lui Teodor Balș, iar ulterior a lui Nicolae Vogoride, a adus numeroase obstacole în calea afirmării dorințelor unioniste. Numeroase publicații si-au încetat apariția, în timp ce altele și-au continuat activitatea în alte țări, așa cum a fost cazul foii „Steaua Dunării”. În Țara Românească, simpatizanții unirii au beneficiat de sprijinul caimacamului Alexandru Ghica, el însuși un susținător al ideii unirii celor două state românești. În aceste condiții, unioniștii și-au putut exprima liber opiniile în publicații precum „Timpul”, „Secolul”, „Concordia”, „Naționalul”, „România” etc. Însă dintre toate gazetele care militau pentru comasarea celor două state, cea mai importantă s-a dovedit a fi gazeta „Românul” a lui C.A. Rosetti, tipărită pentru prima dată în anul 1857. Prin intermediul acestei gazete, redactorul nu a ezitat să îi motiveze pe cetățeni așa cum rezultă din următorul fragment: *...La luptă, frați români! Să ne suim cu mintea mai presus de sfera cea strâmtă a patimilor individuale și, ridicând în inima noastră un templu patriei și libertății, să pășim cu toții înainte, siguri fiind că ceea ce sădăm în minte și în inimă mai curând sau mai târziu va intra negreșit și în legiurile noastre...*¹⁴. În afara țării, doleanțele românilor au fost promovate prin intermediul unor ziare precum *La presse* din Paris, *L'Indépendance* din Bruxelles și *National Zeitung* din Berlin¹⁵.

Lupta lungă și costisitoare a adus, în final, puterile beligerante la masa tratatelor. Acestea s-au întâlnit în cadrul Conferinței de la Viena care, deși nu a reușit să pună capăt conflictului, a luat hotărâri importante referitoare la principatele române. Acestea au desființat protectoratul rusesc asupra principatelor, au respins pretențiile de suzeranitate ale Imperiului Otoman și au confirmat autonomia Moldovei și a Țării Românești, mergând până la propunerea de a redacta pentru acestea o nouă cartă a drepturilor¹⁶. Negocierile au rămas fără succes, chestiunea Principatelor rămânând a fi discutată, la propunerea Angliei, la Constantinopol, ca o acțiune premergătoare a congresului fixat pentru februarie 1856 la Paris. Curios, delegații români la Viena, Apostol Arsache pentru Țara Românească și Costache Negri pentru Moldova, nu au fost acceptați să-și exprime doleanțele țărilor lor. Tratatul de la Constantinopol s-a încheiat la 11 februarie 1856 fără ca problema Unirii să fie pusă în discuție. Lordul englez Stanford Canning, lord de Redcliffe, deși recunoscuse neoficial că societatea din principate era favorabilă Unirii, pentru a nu „deranja” liberul acces către Orient, a susținut totuși menținerea celor două state, iar ambasadorul francez a preferat să ocolească subiectul, considerându-l jignitor la adresa puterii-gazdă¹⁷.

În anul 1856, Marile Puteri se întâlnesc la Paris, în cadrul unei conferințe ce avea să rămână în istorie sub denumirea de Convenția de Pace de la Paris. În cadrul acestei reuniuni, reprezentanții puterilor, deși au fost informați și erau conștienți de dorința de unire a poporului român, au preferat să susțină sau să dezaprobe Unirea Principatelor în măsura

în care aceasta era satisfăcătoare nevoilor economice sau politice ale puterilor prezente în cadrul Convenției. Ministrul de Externe francez, contele Alexander Walevski, și conducătorul delegației ruse, Orlov, au susținut unirea Principatelor. Camillo Benso, conte de Cavour, a susținut că era în favoarea unirii, sperând că un astfel de demers avea să aprindă interesul pentru cauza italiană. Prusia, prin reprezentantul său, a susținut demersul principatelor, urmărind o politică similară, respectiv unificarea întregului spațiu german. Inițial, nici poziția Angliei, prin delegatul său, Clarendon, nu a fost în defavoarea unirii, sperând că prin aceasta, se va crea o barieră în calea Rusei spre Constantinopol. Această poziție nu avea să fie una de durată. Urmărind calea liberă spre Orient, sub pretextul apărării integrității teritoriale a Imperiului Otoman, Anglia și-a schimbat opinia, considerând că unirea celor două state românești reprezenta un prim pas către independență și secesiune față de sfera turcă. La polul opus, Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman luptau cu îndârjire în defavoarea unirii, susținând că populația principatelor nu urmărește unirea, iar frământările politice și sociale nu își au originea în starea de diviziune. Austria avea propriile motive să împiedice apariția unui stat nou pe harta Europei, întrucât faptul ar fi avut drept efect intensificarea dorinței de unire a românilor din Imperiul Habsburgic și a altor popoare din Balcani¹⁸. Tratatul de pace s-a încheiat la data de 18/30 martie 1856. Printre prevederile acestuia se numărau înlăturarea protectoratului rusesc și înlocuirea acestuia cu garanția colectivă a Marilor Puteri, cu mențiunea că cele două țări române treceau sub suzeranitatea Imperiului Otoman, care se obliga să respecte independența administrativă și națională, precum și libertatea cultelor, a legislației și a comerțului. Totodată, Imperiul Otoman se obliga să convoace câte o adunare ad-hoc pentru a se lua la cunoștință de doleanțele românilor cu privire la dezideratul unirii.

În primăvara anului 1856, activitatea unionistă a cunoscut un nou avânt. Cei șapte ani de domnie ai lui Barbu Știrbey și Grigore Ghica se apropiau de sfârșit. Aceștia și-au petrecut ultimele luni de domnie îngrijindu-se de viitorul lor politic. În timp ce Grigore Ghica adopta o poziție favorabilă Unirii, Barbu Știrbey își menținea vechea politică antiunionistă.

La începutul lunii iulie 1856, locul celor doi domnitori a fost luat de câte un caimacam. Imperiul Otoman renunțase la ideea unor căimăcămii în trei, considerând că un caimacam va fi mult mai ușor de controlat. În Țara Românească a fost numit fostul domn Alexandru Ghica, iar în Moldova, Tudoriță Balș. Politicile duse de cei doi caimacami au fost, evident, împotriva unirii. În Moldova a fost numit un guvern separatist, proaustriac și proturc, lista miniștrilor fiind întocmită de Balș, generalul Glabenz și consulul austriac Gödel Lannoy. Persecutarea simpatizanților Unirii devenea astfel politică de stat. Orice funcționar care susținea unirea era concediat, iar prin teroare, comisarii caimacamului, care conclucrau cu autoritățile, obțineau în mod ilegal semnături pentru petiții separatiste¹⁹. O nouă lovitură a fost dată la 8/20 septembrie, când Legea presei a fost suspendată. Prin ridicarea unei statui a lui Ștefan cel Mare, simbol al luptei pentru independență, se urmărea a se da o imagine patriotică uneltirilor separatiste. Spre finalul anului 1856, guvernul din Moldova a fost remaniat, noul guvern moștenind tacticile și zelul luptei separatiste²⁰. După moartea lui Tudoriță Balș, locul acestuia a fost luat de Nicolae Conachi Vogoride, agent

al turcilor și al austriecilor și pretendent la tronul Moldovei. În Țara Românească, politica dusă de Alexandru Ghica avea un caracter liberal, marcat de lupta caimacamului cu foștii domni Bibescu și Știrbey. Deși lupta antiunionistă nu era chiar atât de evidentă, regimul era totuși unul represiv²¹.

Alegerile pentru adunările ad-hoc din Moldova au fost marcate de abuzuri și practici separatiste. Îndemnat de Poartă, caimacamul Vogoride, împreună cu un grup de boieri reacționari, a pregătit un amplu plan de falsificare a alegerilor, prin ștergerea de pe listele electorale a mii de alegători. O atmosferă de teroare, menită să intimideze electoratul prounionist, plana asupra țării, însă mișcarea unionistă, în ciuda tuturor presiunilor, rămânea puternică. Atât de puternică, încât consulul habsburgilor, care oferea sprijin necondiționat separatiștilor, se temea de declanșarea unei revolte²². În cele din urmă, unioniștii au interceptat corespondența secretă a caimacamului, având astfel dovada de necontestat a abuzurilor puterii. Corespondența avea să fie publicată în ziarul belgian „L'Etoile de l'Orient”, în Moldova fiind publicate sub titlul *Estract de scrisori secrete trimise caimacamului Moldovei de deosebite fețe politice*²³.

Acțiunea de falsificare nu avea să rămână fără răspuns. La presiunile puterilor care favorizau Unirea, Poarta și-a retras comisarul de la Iași, iar Comisia de informare de la București a luat la cunoștință de plângerile repetate ale unor unioniști moldoveni. Abuzurile însă au continuat. În acele zile sumbre, în semn de protest, viitorul domn Alexandru Ioan Cuza, la vremea respectivă pârcaș de Galați, și-a dat răsunător demisia, nedorind să fie asociat cu abuzurile făcute de separatiști. Demisia a avut un puternic ecou intern și internațional. Puterile favorabile Unirii au cerut anularea alegerilor. Cea mai înverșunată opozantă a casării alegerilor a fost diplomația habsburgică, temătoare că eventuala unire a statelor românești dunărene ar putea cauza destabilizarea și pierderea Transilvaniei. Noul ministru de externe otoman, Ali-Pașa, a propus la data de 23 iunie/4 iulie o anchetă în urma căreia alegerile din Moldova să fie anulate în cazul dovedirii falsului²⁴. În zilele ce au urmat, Puterile ce favorizau Unirea au rupt legăturile diplomatice cu Imperiul Otoman, problema românească fiind pe punctul de a provoca un conflict european. Comisarul rus Basily declara colegilor săi că *dacă nu este înțelegere, atunci vor fi bubuituri de tun*²⁵. Această chestiune nu avea să ducă însă la un conflict armat. Britanicii se confruntau cu răscoale în India, iar Franța nu era dornică să ducă un război pentru susținerea cauzei Principatelor. Din acest motiv, în august 1857, împăratul Napoleon al III-lea și regina Victoria a Angliei, s-au întâlnit la Osborne, în urma acestei întruniri, cele două puteri ajungând la un compromis. Britanicii consimțeau la anularea alegerilor, iar Franța renunța la ideea unirii depline sub un principe străin și se declara doar pentru o unire legislativă.

Reluarea alegerilor în Moldova a fost primită cu mult entuziasm. În adunările ad-hoc din cele două țări române au fost aleși cei mai de seamă fruntași unioniști precum Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza, Costache Negri, în Moldova, iar în Țara Românească, foștii exilați din 1848, respectiv C.A. Rosetti și Gheorghe Magheru printre alții. În ambele adunări erau prezente, de asemenea, figuri marcante ale țărânilor, ca Ion Roată, Tănase Constantin, Gheorghe Lupescu etc²⁶. Practic, pentru prima dată în istoria acestor meleaguri, erau aleși și deputați țărani, deși reprezentau o minoritate în raport cu boierii.

La 7/19 octombrie și 8/20 octombrie, adunările ad-hoc ale Moldovei și Țării Românești au votat rezoluții asemănătoare. Celelalte dorințe erau neutralitatea, autonomia, adunarea reprezentativă și principiile străine. Una dintre principalele chestiuni discutate în adunările ad-hoc a fost și problema agrară. Minoritatea deputaților țărani, sprijinită de un mic grup de deputați, a solicitat adunărilor ad-hoc desființarea clăcii, suprafețe de pământ pentru țărani și dreptul acestora de a fi reprezentați în viitoarea Adunare reprezentativă. În Moldova, țăraniii pontasi au depus o jalbă în care își descriau suferințele: *...Până în ziua de astăzi, toate sarcinile cele mai grele numai asupra noastră au fost puse și noi mai nici de unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit, iar alții, fără să fie puși la nici o povară, de toată mana țării s-au bucurat; cătu-i Dunărea de mare și de largă curge râul sudurilor noastre, se duce peste mări și țări și se preface în râuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi și se revarsă în țeara noastră, iar noi nici rânduială, nici dreptate nu am avut... Aceeași jalbă mai cerea ca ...săteanul să fie și el pus în rândul oamenilor, să nu mai fie ca până acum asămăluit cu dobitoacele necuvântătoare...*²⁷. Diversele soluții propuse pentru rezolvarea problemei agrare au declanșat ample dezbateri, dar cum în rândul Partidei Naționale se aflau mulți proprietari funciari, al căror vot era necesar, rezolvarea acestor doleanțe a fost amânată.

Cererile celor două Adunări au fost cuprinse într-un raport al comisarilor puterilor europene. Acesta cuprindea mențiuni referitoare la organizarea administrativă și juridică, reglementarea comerțului, agricultura, armata și finanțele. În încheiere, Comisia de informare propunea o serie de reforme precum egalitatea în fața legii, dezvoltarea infrastructurii, extinderea căilor de comunicație etc²⁸.

În anul 1858, puterile europene se reuniau în capitala franceză, începând astfel dezbaterile în ceea ce avea să rămână în istorie sub numele de Conferința de la Paris. În august a fost semnată, între cele șapte puteri garante, Convenția privind organizarea definitivă a principatelor. În baza acestei convenții, denumirea oficială a statului era de „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei”. Acesta rămânea sub suzeranitate otomană, păstrându-și autonomia internă. Noul stat va avea câte un domn („hospodar”), guvern și adunare electivă, armate separate, cu aceeași organizare și cu un singur comandant suprem ales alternativ de domni și instituții separate, cu excepția a două instituții: Comisia Centrală și Înalta Curte de Casație și Justiție, ambele cu sediul la Focșani. Executivul era exercitat de câte un domn ales pe viață de adunările electivă, din bărbați născuți din tată muntean sau moldovean, care, printre altele, avea o vârstă de cel puțin 35 de ani, zece ani de experiență în funcții publice și un venit anual de cel puțin 5.000 de galbeni. Puterea Legislativă era exercitată de Domn, Adunarea electivă și Comisia Centrală de la Focșani. Mandatul era de șapte ani, votul era cenzitar și secret, iar alegătorii erau împărțiți în trei colegii electorale: alegătorii primari, alegătorii direcți și alegătorii din orașe. Inițiativa legislativă aparținea domnului sau, după caz, Comisiei Centrale. Adunarea electivă avea atribuția dezbaterii și votării legilor, iar domnul avea dreptul de a sancționa legile și beneficia de un drept de veto absolut. Puterea judecătorească era exercitată de Înalta Curte de Casație și Justiție și se prevedea principiul inamovibilității. De asemenea, Convenția mai stabilea egalitatea în fața impozitelor, desființarea privilegiilor și a monopolurilor, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii,

precum și dreptul acestora de a accede în funcții publice²⁹. Cu toate acestea, pentru a avea drept de vot, o persoană trebuia să dețină o proprietate mare, fapt ce a dus la un număr al electorilor limitat la câteva mii, compus în principal din moșieri. Acest fapt avea să se repercuteze negativ asupra relațiilor dintre moșieri și țărani.

Cu toate avantajele și dezavantajele sale, Convenția a creat oportunitatea unei uniri naționale mult mai ample. Cu privire la aceasta, Vasile Boerescu afirma ...*Depinde de noi dacă vom ști să înfăptuim unirea.(...) Europa ne-a ajutat.(...)Rămâne să ne ajutăm noi înșine...*³⁰. Conform prevederilor Convenției de la Paris, în Principate au fost numiți trei caimacami care aveau rolul de a pregăti și efectua alegerile electivă.

În Moldova, lucrările Adunării electivă au început la data de 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859, sub președinția celui mai în vârstă dintre deputați, Petrache Roset Bălănescu. Încă de la început, cele mai aprinse dezbateri s-au purtat în jurul recunoașterii validității mandatului lui Grigore Sturdza deoarece acesta a avut gradul de general de divizie în cadrul armatei turcești, sub numele de Muhlis-Pașa. În final, mandatul a fost validat. După validarea tuturor mandatelor, Adunarea electivă era compusă din 55 de deputați din care 33 de deputați erau membri ai partidei naționale, iar ceilalți formau două grupări conservatoare. Una dintre acestea îl susținea pe fostul domnitor Mihail Sturdza. Cea de-a doua îl susținea pe fiul acestuia, Grigore Sturdza. Cele două facțiuni conservatoare sperau să învingă prin desemnarea unui singur candidat și prin atragerea unei părți din deputații partidei naționale. La polul opus, partida națională, deși deținea majoritatea în cadrul Adunării, nu avea un candidat unic. După ample dezbateri, în cadrul ședinței din 3/15 ianuarie 1859, cei 30 de deputați prezenți au semnat un proces-verbal prin care se obligau să susțină un singur candidat, în persoana lui Alexandru Ioan Cuza. Curând, facțiunile sturdzești au acceptat să susțină același candidat. La 5/17 ianuarie 1859 exista un singur candidat: Alexandru Ioan Cuza. Alegerea s-a făcut prin vot deschis, candidatul întrunind unanimitatea voturilor celor 48 de deputați prezenți, devenind astfel domn al Moldovei. După depunerea jurământului, Mihai Kogălniceanu l-a întâmpinat pe domn cu următoarele cuvinte: ...*Alegându-te pre tine Domn în țara noastră am vroit să arătăm lumii aceia ce toată țara dorește: la legi noi, om nou. Fii dar omul epocii..., fă ca legea să fie tare iar tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi...*³¹. Deoarece textul Convenției de la Paris nu prevedea ca domnii aleși în cele două Principate să fie două persoane diferite, susținătorii Unirii au decis ca Domnul Moldovei să fie desemnat și în Țara Românească. La 17 ianuarie 1859, ziarul „Românul” menționa: *nicio putere omenească nu va putea despărți în viitor ceea ce Dumnezeu a unit pentru eternitate*³². În fapt, dubla alegere avea să se dovedească mai complicată. Adunarea electivă a Țării Românești era compusă dintr-o majoritate conservatoare, respectiv 46 din totalul celor 72 de mandate. Din acest motiv, o eventuală victorie a cauzei Unirii nu ar fi fost posibilă fără intervenția maselor. De aceea s-a dus o abilă campanie de agitare în rândul populației. Efectul imediat a constat în intervenția a peste 30.000 de oameni, despre care I.G. Valentineanu considera că sunt gata să ...*năvălească în Cameră și să silească a proclama ales pe*

*alesul Moldovei...*³³.

La 24 ianuarie 1859, în cadrul unei ședințe secrete, deputatul Vasile Boerescu a propus alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Țării Românești, alegere care a fost acceptată în unanimitate. După cum era de așteptat, entuziasmul din Cameră a fost transmis poporului. Cu privire la acest eveniment, ziarul „Patria” din Iași nota: ...*Poporul începe a se aduna pe șoselele Dealului Mitropoliei. Profitând de venirea episcopului de Buzău, poporul trece peste santinele și porțile nu se mai închid; curtea este ticsită de popor... Cu toată asprimea guvernului, locuitorii săteni, în cete mici, se streacor și vin în capitală... Peste noapte tot orașul e în mișcare. Poporul în cete mai mari se poartă pe uliță. Patrurile se preumblă și nu cutează să atace pe nimeni...Dumnezeule, ce popor este poporul român! Când se inspiră de vreo idee, când are vreo bănuială, uită de toate interesele private și se consacră numai pentru triumful unei cauze comune...*³⁴.

Această reacție nu era singulară. Lazlo Kossuth scria: ...*un astfel de spirit este necesar ca un popor să întemeieze o patrie sau, dacă a pierdut-o, să și-o recâștige...*³⁵.

La data de 29 ianuarie, o delegație a Adunării muntene, condusă de episcopul Climent al Argeșului, s-a deplasat la Iași pentru a prezenta Domnului Alexandru Ioan Cuza actul alegerii sale. În februarie, domnul pornise deja în Țara Românească, unde a fost primit călduros în toate satele și orașele pe care acesta le-a vizitat. La 20 februarie, domnul Principatelor era primit în Adunarea Țării Românești, ocazie cu care mitropolitul Nifon a ținut un discurs de bun-venit în care mărturisea: „...poporul român nu se îndoiește că Măria Ta ești cel trimis de providență ca (...) să pregătești un viitor fericit și demn de istoria strămoșilor noștri...”³⁶.

De la acele evenimente au trecut 155 de ani; ani ce dovedesc patriotismul și abilitatea unor oameni politici care, dispuși să riște totul, au depășit toate obstacolele pe care interesele străine le-au pus în calea Unirii, reușind totodată să pună Marile Puteri ale vremii în fața faptului împlinit. Din acel moment începea o nouă eră de dezvoltare a spațiului românesc, o dezvoltare mult mai puternică și mai profundă pe care nici măcar inițiatorii Unirii nu aveau s-o anticipeze.

¹ Gheorghe Iancu, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Lumina Lex, București, 2007, pag. 50.

² Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *Istoria românilor de la 1821 până la 1989*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, pag. 53.

³ *Ibidem*, pag.79.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2012, pag. 304.

⁶ *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, pag. 236.

⁷ *Ibidem*, pag. 238.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor *op. cit.*, pag. 304.

¹⁰ *Istoria României*, vol. IV., pag. 244-245.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, pag. 247.

¹³ Cristina Gudin, *Istoria modernă a românilor—Cultură și modernizare.*, Editura Tritonic, București, 2009, pag. 22.

¹⁴ *Ibidem*, pag. 23.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, pag. 305.

¹⁷ *Istoria României*, vol. IV, pag. 253.

¹⁸ *Ibidem*, pag. 254-255.

¹⁹ *Ibidem*, pag. 263.

²⁰ *Ibidem*, pag. 264.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, pag. 273.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem* pag. 276.

²⁵ T.W Riker, *Cum s-a înfăptuit România*, București, 1994, pag. 157-158.

²⁶ *Istoria României*, vol. IV, pag. 277.

²⁷ *Ibidem*, pag. 288.

²⁸ *Ibidem*, pag. 291.

²⁹ A se vedea: Gheorghe Iancu, *op. cit.*, pag. 53, *Istoria României*, vol. IV, pag. 292, Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, pag. 306 și Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, pag. 83.

³⁰ Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, pag. 83.

³¹ *Istoria României*, vol. IV, pag. 301-304.

³² Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, pag. 83.

³³ *Ibidem*, pag. 84.

³⁴ Cristina Gudin, *op. cit.*, pag. 24.

³⁵ Mihai Manea, Bogdan Teodorescu, *op. cit.*, pag. 85.

³⁶ *Istoria Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2012, pag.474.

Evreii din Pitești în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea (IV)

dr. Elena ȘTEFĂNICĂ

e) Aspecte culturale din viața comunității ebraice din Pitești (organizații culturale și școala)

Comunitatea ebraică din Pitești acorda o mare importanță școlarizării propriilor copii, care beneficiază atât de instruire în școlile publice din oraș, cât și în cazul școlilor particulare.

Referitor la organizarea școlară, pe lângă școlile susținute de comunitatea ebraică, școli unde se predau și noțiuni despre religia iudaică, copiii israeliților din Pitești frecventau școlile publice. Legea instrucțiunii publice din 1864, promulgată de către Alexandru Ioan Cuza, nu impunea nicio restricție privind naționalitatea copiilor de vârstă școlară.

O dovadă în acest sens este „Listă a elevelor care frecventează Școala de fete din orașul Pitești”, înaintată primarului la 20 ianuarie 1866 de către institutoarea Elisa Veldini¹. Documentul este foarte interesant, pentru statistica fetelor care frecventează școala publică din Pitești pentru că are o serie de rubrici referitoare la anul nașterii elevelor, anul intrării în școală, clasa, profesiunea părinților, națiunea (naționalitatea), locuința în suburbie, numărul casei, observații. Este un tablou social, etnic despre societatea piteșteană la jumătatea sec. al XIX-lea, la scurt timp după reformarea învățământului românesc.

Astfel, în clasa I erau înscrise 117 eleve, în clasa a II-a, 41 de eleve, în clasa a III-a, doar 22 de eleve. Se observă numărul foarte mare al elevelor în clasa I, pentru ca apoi foarte puține să ajungă în clasele superioare (clasa a doua nu era frecventată nici de cel puțin jumătate din numărul celor din clasa I). Se observă înjumătățirea numărului elevelor pentru clasele superioare. Din numărul total al elevelor, 280, doar 4 au părăsit școala. Profesiunile părinților sunt din cele mai diverse: croitor, preot, băcan, cârciumar, grădinar, căldărar, pescar, simigiu, tutungiu, bărbier, inginer, deputat, cizmar, cojocar, giuvaiergiu, franzelar, cojocar gros, canaf, „ferar”, brutar, hangiu, spițer, tabac, cofetar, ampioiat, grefier, brașovean, cojocar subțire, preot de țară, staroste poștă austriac, proprietar, rotar, comisar, avocat, lănar, ofițer, căpitan de poște, frânghier, zugrav, cântăreț, bragagiu, cherestegiu, povarnagiu, dar și foarte multe femei văduve. Diversitatea meseriilor, de la cele lucrative (diverși meseriași) la servicii, funcționari ai statului reflectă intensă viață

economică ce se desfășura în Pitești la jumătatea secolului al XIX-lea.

Naționalitatea elevelor este relevantă pentru aspectul cosmopolit al orașului, dar și pentru spiritul de toleranță al locuitorilor Piteștiului. Majoritatea elevelor era constituită din românce, dar se înregistrau (din totalul de 280 de eleve): 6 eleve de naționalitate ungară, 5 eleve evreice, 5 eleve bulgăroaice, 4 eleve de naționalitate germană și câte 2 eleve de naționalitate armeană, greacă și romă². Așadar, aproape 10 % din numărul elevelor aparțineau altor naționalități, ceea ce atestă faptul că economia Piteștiului era prosperă.

Referitor la școlile israelite, pe care locuitorul de primar voia să le închidă în 1867 ca sancțiune pentru încălcarea legii comunale care cerea oferirea unor date despre bugetul comunității, răspunsul reprezentanților evreilor este acela că: „unde se adună copiii israeliților nu este o școală; acea casă este un local unde israeliții trimit copiii lor de la 4 la 7 ani (n.n. deci înainte de vârsta obligatorie de școlarizare, care, conform legii din 25 nov. 1864, era de 8-12 ani) spre a-i feri de relele ce li s-ar putea ocaziona umblând pe străzi”³. Observăm o concepție foarte modernă împărtășită de comunitatea evreiască din Pitești, referitoare la educația timpurie a copiilor. Despre cea de a doua școală israelită, se arată în continuare că, „în cealaltă casă (deci nu școală, care ar presupune existența unui cadru instituționalizat!) sub supravegherea unui pedagog numit de comunitate sunt adunați copiii și li se arată elementele religiei”⁴. Așadar, în 1867 comunitatea evreilor din Pitești dispunea de două școli: una pentru educarea copiilor de patru-șapte ani, iar cealaltă, nu se specifica vârsta copiilor care o frecventau, pentru însușirea elementelor generale despre religia mozaică. Se observă, deci, o grijă deosebită a comunității israelite pentru educarea propriilor copii, în condițiile în care, în dezbaterile parlamentare ale timpului se căutau soluții pentru a-i determina pe părinții români să-și trimită copiii la școală, pentru a se respecta astfel principiul obligativității învățământului primar stipulat de legea învățământului din 1864!

Școlile israelite fuseseră vizitate în 1867 de revizorul școlar care constatase că acești copii sunt de vârstă mai

mică decât cea prevăzută de lege pentru frecventarea școlilor publice și a învățământului obligatoriu și nu găsea nimic de obiectat. În 1882 toate școlile din Pitești, la solicitarea Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁵, realizează o statistică a elevilor, subliniind naționalitatea și religia acestora. Tabloul național și confesional era următorul⁶:

1. La Școala de meserii, director C. V. Theodorescu, erau 15 elevi, toți de naționalitate română și de religie ortodoxă.

2. La Gimnaziul din Pitești, în 18 septembrie 1882, erau 147 de elevi, repartizați astfel: 72 în clasa I; 42 în clasa a II-a; 25 în clasa a III-a; 8 elevi în clasa a IV-a. După naționalitate, situația era următoarea: 136 români, cinci israeliți, doi armeni, un polon, doi austrieci, un italian. Din punct de vedere al religiei, elevii erau: 136 creștini ortodocși, patru catolici, cinci israeliți, doi gregorienii.

3. Școala de băieți nr. 1, director Sevastian Hernea⁷, avea următoarea situație: 258 de elevi, repartizați astfel:

Clasa	români	germani	armeni	israeliți	unguri	Total elevi
I	64	2	1	1	-	68
II	61	3	1	-	1	66
III	70	1	-	1	-	72
IV	50	1	-	-	1	52
Total elevi	245	7	2	2	2	258

4. Pensionul de fete M. Monti din Pitești era situat pe strada Egalitatea nr. 368, directoare fiind Mari Monti și avea, în 1882, 33 de elevi, aparținând naționalităților: română, 30 de elevi și austro-ungară, 3 elevi. Interesantă este situația confesională a elevilor:

Religie/elevi	ortodocși	catolici	protestanți	israeliți
33	19	1	6	7

5. Pensionatul lui Josephine Ott avea 48 de eleve, 41 erau românce, de religie ortodoxă, o elevă era armeană, ortodoxă, o elevă era de naționalitate germană, de religie protestantă, 5 eleve erau israelite, aparținând religiei mozaice.

6. Școala de fete nr. 1 avea următoarea situație (directoare – Eufrosina Tănăsescu):

Clasa/ naționalitatea și confesiunea	Română/ ortodoxă	Ungară/ reformată	Italiană/ catolică	Israelită/ mozaică	Germană/ catolică	Total elevi
I	59	12	1	2	-	74
a II-a	23	-	-	7	2	32
a III-a	19	-	1	4	-	24
a IV-a	4	-	-	-	-	4
Total elevi	105	1	3	23	2	134

7. Pentru Școala primară de fete nr. 2, directoare T. Gheorghiu, situația elevilor este prezentată pe confesiuni și pe naționalități, astfel:

Naționalitatea	română	germană	israelită	greacă	sârbă	ungară	Total elevi
Nr. elevi	154	10	15	1	1	5	186

Situația confesională era raportată astfel primarului de către directoarea școlii, fără să se mai detalieze și apartenența națională a elevilor:

Confesiunea	ortodoxă	mozaică	catolică	protestantă	Total elevi
Nr. elevi	156	15	11	4	186

8. Școala primară de băieți nr. 2 avea 186 de elevi în 1882, repartizați astfel: în clasa I – 40 de elevi, dintre care „4 armeni, 8 ovrei, iar restul români”⁸; în clasa a II-a erau 55 de elevi; în clasa a III-a – 53 de elevi, iar în clasa a IV-a erau 38 de elevi. Toți elevii, cu excepția celor din clasa I, erau de naționalitate română și aparțineau cultului ortodox.

9. Școala privată Apostol Pellinescu „din culoarea de roșu”, strada D-na Bălașa nr. 274, avea 32 de elevi care aparțineau cultului ortodox, fiind de naționalitate română, cu o singură excepție, un elev fiind armean. Școala avea doar clasele I și a II-a, în prima clasă fiind înscriși 26 de elevi, iar în clasa a II-a doar 6 elevi.

10. Școala israelită română din Pitești avea, la 28 septembrie 1882, 65 de elevi, „de națiune ebraică și de religie mozaică”⁹. Elevii erau repartizați astfel. În clasa I erau 24 de elevi, în clasa a II-a – 18 elevi; în clasa a IV-a erau 14 elevi, iar în clasa a IV-a se aflau doar 9 elevi. Directorul școlii se numea Lazăr Cassavan.

11. „Școala catolică din urbea Pitești” avea doar 14 elevi, tot la 28 septembrie 1882, dintre care 4 elevi erau de naționalitate română, de religie ortodoxă, iar 10 elevi erau de naționalitate germană și de religie catolică. Școala era condusă de preotul Antonin Ciardella.

12. Școala privată din curtea Bisericii Mavrodolu trecea, de la 1 noiembrie 1882, „pe cheltuiala statului”, preotul I. Petculescu, care era și învățător, urmând să primească salariul de 100 de lei/lună de la ministerul de resort și nu din bugetul primăriei, așa cum îl primise până atunci. În anul școlar 1882/1883 avea 83 de elevi. Astfel, în clasa I erau 55 de elevi, din care 52 erau români și de religie ortodoxă, unul de religie gregoriană și de națiune armeană, iar 2 elevi erau de confesiune reformată, fiind maghiari. În clasa a II-a erau doar 28 de elevi, toți români și ortodocși¹⁰.

13. În 1882 funcționa în Pitești și o Școală reformată, condusă de pastorul Schuster, care era un mozaic etnic și confesional, deși număra doar 18 elevi: 8 elevi erau germani, 6 români, un francez, 2 israeliți, un ungar. Religiiile elevilor erau: luterană (8 elevi), ortodoxă (6 elevi); catolică (1 elev), reformată (un elev); mozaică (2 elevi).

În mai 1896, în Pitești existau 15 școli, șase primare, trei de băieți și trei pentru fete, la care se adăugau: Gimnaziul (școală secundară de băieți), internatul de fete „Teodosia Gheorghiu”, internatul „Dochia Tomescu”, internatul „Al. Teodosiadi”, internatul „Mihai Drugean”, Școala romano-catolică, Școala evanghelică, Școala româno-mozaică, Grădina de copii „Lilea”¹¹.

În fondurile arhivistice ale primăriei Pitești se păstrează numărul și, uneori, și numele profesorilor care predau la aceste școli. Astfel, Școala Israelită Română din Pitești avea, la 19 mai 1896, patru profesori care predau: limba română, limba germană, iar doi profesori predau limba ebraică. Directorul acestei instituții era A. Sehlesinger¹².

În 1900, în Pitești existau 16 școli, acestea fiind: șase școli primare (situație neschimbată din 1896), Școala

profesională de fete, Școala de comerț, Școala de meserii, Școala de cântăreți bisericești, Institutul de băieți „Progresul”, două institute de fete, „Teodora Popescu” și „Dochia Tomescu”, iar trei școli aparțineau comunităților religioase de catolici, protestanți și israeliți din Pitești¹³. Școala Israelito-Română avea, la 5 decembrie 1900, 36 de elevi, repartizați în patru clase: clasa I -15 elevi, clasa a II-a 8 elevi, clasa a III-a 7 elevi, iar în clasa a IV-a 6 elevi. Institutul nou de domnișoare „Dochia Thomescu”, directoare fiind însăși d-na Thomescu, avea și el o structură mixtă, în sensul că era atât școală primară, organizată pe patru clase, cât și școală secundară, liceală, organizată pe cinci clase. Școala primară era frecventată de 33 de elevi, dintre care 11 aveau nume străine: Felstein Berta, Rosental Charles, Braumştain Ghizela, Svaitzer Luisa etc. Cursurile liceale erau frecventate de 51 de eleve, și printre acestea multe aveau nume de altă origine decât română, precum: Felderman Rașela, Izer Elisa, Tenenhaus Javeta, Marcovici Rebeca, Netzler Rebeca ș.a. Școala Israelită Română susținea, în fiecare an, serbări, spectacole în oraș, pentru colectarea de fonduri pentru susținerea acesteia¹⁴.

Minoritatea evreiască din Pitești, deși își trimitea copiii la școlile publice din oraș, încerca să-și păstreze individualitatea istorică printr-o organizare specifică. Astfel, la 23 septembrie 1901 a avut loc alegerea „Comitetului definitiv al comunității israelite din oraș”, alegerea care s-a făcut prin vot secret. În urma votului, au fost aleși cinci membri: Efraim Kivici este ales președinte al comunității israelite, cu 24 de voturi „pentru”; Braunştain Israil a fost ales vicepreședinte, cu 44 de voturi; L. Steimberg a devenit membru în comitetul amintit, cu 48 de voturi, alături de Leon Nadler, ales cu 32 de voturi. Aron Grunberg a primit funcția de secretar, în urma primirii a 27 de voturi¹⁵. Lista cu membrii „Comitetului definitiv al comunității israelite din orașul Pitești” era adresată primarului orașului, acesteia fiindu-i atașat și procesul-verbal al adunării în cadrul căreia s-a desemnat Comitetul respectiv. Pentru autentificare, documentele erau ștampilate cu sigla Comunității, care reprezenta un vultur și pe care erau adnotate inscripțiile: „*Israiliti schegemainde*” (sic!) și „*Comunitatea Israelită. România*”.

În afară de acest Comitet, menționat mai sus, se știe că în Pitești, o „Societate israelită de ajutor reciproc” a fost fondată la 1 mai 1908 cu scopul de a-i ajuta pe bolnavi și a oferi sprijin familiilor pentru înmormântări. În 1912 avea 70 de membri, fiind condusă de un comitet de 10 membri, președinte fiind M. Filip. Societatea dispunea în acel an de o farmacie, un doctor și oferea ajutor de înmormântare membrilor săi¹⁶. Se observă, în continuare, existența unei autonomii a comunității ebraice din Pitești, păstrată și la nivelul asigurării sănătății membrilor acesteia și asigurării ceremonialului specific de înmormântare.

În afară de statistici, de episoadele alegerii epitropilor sinagogii, comunitatea ebraică din Pitești a mai apărut în documentele vremii odată cu discuțiile despre mutarea vechiului cimitir evreiesc, în 1915-1916.

La 10 iulie 1915, Comandantul Regimentului nr. 6 artilerie din Pitești adresa o cerere primarului acestui oraș de a muta cimitirul israelit pe un loc pus la dispoziție de primărie, alături de cimitirul israelit de la bariera orașului, de pe șoseaua Craiovei, unde „*să se mute toate osemintele și toate monumentele*”¹⁷. Cimitirul ce trebuia mutat se găsea în curtea Regimentului nr. 6 artilerie, în 1915, era vechi, în momentul respectiv nu mai servea scopului pentru care a fost creat,

respectiv „*nu se mai îngroapă morți*”¹⁸. Argumentele comandantului, pentru a cere mutarea, erau următoarele: cimitirul se afla în apropierea monumentului ridicat în amintirea tunarilor morți în campania din Bulgaria din 1913, participanți la cel de-al doilea război balcanic, în urma căruia România s-a unit cu Cadrilaterul (partea de sud a Dobrogei, formată din două județe, Durostor și Caliacra). Al doilea argument era acela că acel cimitir „*era văzut din strada care conducea la parcul Trivalea și, fie din punctul de vedere al esteticii, fie al moralului, în timpul acesta nu-și mai are locul*”¹⁹.

Înainte de a propune primarului orașului strămutarea cimitirului, comandantul se consultase cu dl. Roth, ceasornicar din Pitești, membru al comunității israelite, care-și dăduse acordul pentru această măsură. Vechiul cimitir evreiesc, avut în discuție, se întindea pe o suprafață de 1.868,58 m². Tratatul pentru reunirea celor două cimitire ebraice s-au desfășurat între autoritățile locale și membri ai comunității israelite, respectiv Solomon Bercovici și Moritz Roth²⁰. Acestea s-au purtat cu folos, ajungându-se la un acord din partea ambelor părți: comunitatea israelită a fost de acord cu strămutarea, în condițiile în care primăria Piteștilui se angaja să-i pună la dispoziție un teren de ¼ ha în spatele cimitirului evreiesc de la bariera orașului și să transporte monumentele și osemintele. Termenul pentru mutare era stabilit de la 2 la 31 iulie 1915, iar Consiliul comunal decidea să fie alocați 4000 de m² pentru noul cimitir, iar transportul să fie gratuit. După rezolvarea acestor probleme, la 22 august 1915, Primăria orașului Pitești decide desființarea vechiului cimitir israelit²¹, decizie aprobată și de Comunitatea israelită anterior, la 6 august 1915. Suma plătită de primărie pentru cel care a dezgropat monumentele și osemintele din vechiul cimitir a fost de 200 de lei²². Pe terenul astfel eliberat, Primăria Pitești a decis constituirea unui parc de 7.585 m² în jurul monumentului tunarilor din 1913.

Piteștenii de religie mozaică au îmbinat în epoca modernă *politica* de autonomie cu cea de integrare, contribuind la susținerea unor evenimente deosebite din istoria românilor, respectiv Războiul de Independență și Războiul de reîntregire a țării. În Primul Război Mondial au avut loc acțiuni de ajutorare a frontului și a spatelui frontului. „La Pitești, evreii au contribuit la toate coletele; de asemenea, s-au înscris și cu contribuții lunare și au dat și multe obiecte în natură. Prima listă indică un total de 1.330 de lei, iar obligațiile asumate lunar însumează 153 de lei, câte 25-30 de lei pentru fiecare lună. Comunitatea locală a decis să sprijine familiile evreiești ai căror bărbați au plecat pe câmpul de luptă cu câte 20 de lei”²³. Din Pitești a fost și un erou din rândul comunității ebraice, prozatorul și criticul Iosif Netzler-Trivale, comandantul plutonului I din compania a IV-a, batalionul 4, Regimentul Argeș, căzut la datorie în noaptea de 23 octombrie/5 noiembrie 1916, cu ocazia apărării sectorului Zimnicea²⁴.

Ion Trivale (1889-1916), aparținând comunității ebraice, pe numele său adevărat Iosif Natzler, a fost critic literar, fiind absolvent de drept și litere în cadrul Universității din București, profesor de limba și literatura germană, cu studii și în străinătate, la Universitatea din Jena. A participat la Primul Război Mondial, în calitate de sublocotenent în rezervă, fiind comandant de pluton în cadrul Regimentului 4 Argeș. Moare pe câmpul de luptă, la Zimnicea, la numai 27 de ani, la 11 noiembrie 1916, încercând să-și facă datoria față de patria în care se născuse²⁵. George Călinescu afirma

despre criticul piteștean dispărut prematur: „dacă Ion Trivale n-ar fi murit tânăr, critica română ar fi avut astăzi un alt aspect, căci nu e greu de ghicit în fireasca stângăcie a începuturilor lui pătrunderea unui viitor remarcabil critic”²⁶.

În concluzie, studiul întreprins asupra comunității ebraice din Pitești în epoca modernă nuanțează imaginea pe care aceasta o are în istoriografia românească, demontând anumite stereotipii referitoare la antisemitismul societății românești, la coeziunea existentă în rândul lumii ebraice, reliefând, în același timp, latura general umană existentă, indiferent de etnia, educația religioasă a unei persoane sau comunități.

¹ *Ibidem*, ds. 1/1866, f.10-18.

² *Ibidem*, f. 10-20.

³ *Ibidem*, ds. 10/1866/1871, f.23.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice era P.S. Aurelian (1 august 1882-22 iunie 1884), succedându-i lui V.A..Urechea (9 iunie 1881-31 iulie 1882).

⁶ DGAS, *fondul Primăria Pitești*, ds.13/1882, f. 10-35.

⁷ Sevastian Hernea (1837-1895) este transilvănean de origine, institutor și director al Școlii primare de băieți nr. 1 mai bine de 20 de ani. S-a remarcat printre dascălii destoinici care au educat primele generații de tineri pe baza Legii din 1864. S-a stins din viață la numai 58 de ani, fiind înmormântat în cimitirul orașului Pitești, apud Dinu, M. Ion, *Figuri de dascăl argeșeni*, Complexul Muzeal Golești, 1991, p. 20-21.

⁸ *Ibidem*, f. 137.

⁹ *Ibidem*, f. 144.

¹⁰ *Ibidem*, f. 150.

¹¹ *Ibidem*, ds. 5/1896-1897, f. 112.

¹² *Ibidem*, f. 69, 72.

¹³ *Ibidem*, ds. 17/1900, f.78.

Sinagoga Pitești

¹⁴ *Ibidem*, ds.3/1908, f.1.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 3/1902-1903, f. 144.

¹⁶ *Ibidem*, ds. 13/1912, f. 10.

¹⁷ *Ibidem*, ds. 36/1915-1916, f. 2.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 4.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f.10.

²² *Ibidem*, f. 14.

²³ Hîncu, Dumitru, ș.a., *Eveii din România în Războiul de reîntregire a țării 1916-1919*, ed. Hasefer, București, 1996, p. 41.

²⁴ DGAS, filiala Argeș, *fond Primăria Pitești*, ds. 36/1915-1916, f. 80-81.

²⁵ Dinu, Ion, *Oameni de seamă ai Argeșului de ieri și de azi*, Edit. Tiparg, 2004, p. 37.

²⁶ Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ed. a II-a, Edit. Minerva, București, 1986, p. 644.

Societatea Concordia. Departamentul „Electrica” (1936-1948)

dr. Dan Ovidiu PINTILIE
prof. Marius CHIVA

În anul 1936, Societatea „Concordia” a fuzionat cu Societatea anonimă „Electrica”, înființată din 1907, decizia, prin încorporare, fiind aprobată de Adunarea Generală Extraordinară a Societății „Concordia” din 25 ianuarie 1937. Prin fuziunea realizată, tot pasivul și activul, precum și personalul societății treceau de la 1 ianuarie 1936 asupra „Concordiei” care înființa Departamentul „Electrica”¹. Fuziunea a fost comunicată în 6 februarie 1937 și Băncii Naționale Române, care comunica la rândul ei că toate datoriile în devize ale fostei societăți „Electrica” treceau asupra „Concordiei” și anume: la „Banque d’Anvers”, Belgia, 2.000.000 de franci belgieni, plus dobânzi de 232.018 de franci belgieni; societății „Hydrofina” din Anvers, Belgia, 121.849 de franci belgieni și Băncii Comerciale Române,

2.936.587 de franci belgieni. Datoriile în devize proveneau din împrumuturi anterioare reglementării de către B.N.R. a comerțului cu devize.

De asemenea, Ministerul Apărării Naționale, Subsecretariatul Armamentului, a luat act de hotărârea de fuziune prin încorporare și prin adresa nr. 234 din 16 februarie 1937 „nu făcea nici o opoziție la această operațiune”, dar obligațiile stipulate în contractul nr. 2952 din 4 noiembrie 1936 „nu vor putea fi întru nimic schimbate prin aceasta”². Au fost anunțate, prin scrisori, toate societățile petroliere și industriale care aveau contracte cu „Electrica”, precum și furnizorii străini de echipamente, corespondența ulterioară a acestora urmând să se efectueze pe adresa Departamentului „Electrica”. Activitatea societății anonime

File de istorie

române „Electrica” a fost sprijinită prin împrumuturi de valută forte și lei, luate de la societăți precum „Credit Suisse” din Zürich, Societatea elvețiană „Banque pour Entreprises Electriques”, „Banca Românească”, „Banca Agricolă”, „Banca Generală a Țării Românești”, „Banca de Scont a României”, „Banca Comerțului” din Craiova, „Creditul Tehnic” și „Creditul Minier” care au dat un prețios concurs financiar la propășirea și dezvoltarea societății³.

Preluarea societății „Electrica” de către capitalul belgian s-a făcut treptat, în 1929 Societatea „Hydrofina” acordând acesteia un împrumut în valoare de 750.000 de dolari ce tripla capitalul la 64.000.000 de lei. Acțiunile societății „Electrica” au fost preluate de „Hydrofina”, iar Societatea „Electrica” a restituit imediat suma de 350.000 dolari⁴. În 1933, Societatea „Electrica”, în urma unei convenții cu B.C.R. și Banque d'Anvers, a obținut ca o parte din datoria sa, în devize, către B.C.R., să fie preluată de Banque d'Anvers care a devenit astfel creditoarea societății „Electrica”.

În ianuarie 1936, data fuzionării societății „Electrica” cu Societatea „Concordia”, datoria sa era de 2.000.000 de franci belgieni, iar dobânzile se ridicau la 232.018 de franci belgieni. Această datorie a fost preluată de către Societatea „Concordia”. Deși la prima vedere creditul din străinătate a servit la plata unei datorii interne, totuși, în realitate, împrumutul a fost întrebuințat la investiții, cu acești bani achitându-se datorii întrebuințate în țară. Înființând, în 1936, Departamentul Electrica, „Concordia” a realizat rolul primordial ocupat de producerea și distribuirea energiei electrice în industria petrolieră și, în principal, pentru deservirea regiunilor proprii Moreni, Ochiuri, Gura-Ocniței și Buștenari, din județele Prahova, Dâmbovița și Buzău. Centralele de la Gura-Ocniței, Câmpina și Florești, cea hidroelectrică de la Sinaia și pe bază de lignit de la Schitu-Golești, jud. Muscel, care formau subsecțiile departamentului, vor furniza curent prin rețelele de joasă și înaltă tensiune și pentru întregul județ Muscel, o parte a orașului București, Valea Prahovei și alți clienți⁵.

Departamentul Electrica a emis prin rețeaua sa, în 1936, un total de 105.860.005 kwh, din care 85.280.290 kw din centralele sale proprii, 16.070.000 kw din centrale pe care le avea în exploatare și 4.509.415 kwh cumpărate de la alte întreprinderi. Dezvoltarea liniilor de înaltă și joasă tensiune precum și extinderea substațiilor de transformare au fost continuate cu intensitate pentru satisfacerea nevoilor clienților societății, în special ale șantiierelor de petrol. Pentru centrala sa din Câmpina, a fost comandat un grup turbo-generator de 15.000 kw necesar producerii energiei⁶.

Pentru a se face economie de combustibil, la centrale se foloseau gaze furnizate de șantiere dar care nu erau suficiente pentru centralele de la Florești și Câmpina. Ca urmare, diferența se procura de la societatea „Steaua Română” care însă vindea metrul cub cu 0.32 lei sau chiar cu 0.45 lei. La rândul său, Departamentul Electrica nu putea însă ridica prețul curentului electric furnizat șantiierelor societăților petroliere, pentru că atunci toți petroliștii ar fi înlocuit motoarele electrice cu cele pe gaze⁷. În perioada 1939-1941, se observă, din tabelul alăturat, o creștere continuă a vânzărilor de energie către șantiere, conducte, rafinărie și uzinele metalurgice, activitatea acestora fiind impulsionată astfel:⁸

ANUL	Șantiere și conducte / lei	Rafinăria „Vega” / lei	Uzinele Metalurgice / lei	Total / lei
1939	46.400.000	6.600.000	12.000.000	65.000.000
1940	77.500.000	9.500.000	23.000.000	110.000.000
1941	81.500.000	9.500.000	27.000.000	118.000.000

Începând cu anul 1940, din cauza imposibilității importului de materiale și mașini necesare departamentului, nu s-au putut executa toate lucrările de întreținere și reînnoirile indispensabile asigurării exploatarii centralelor și rețelelor electrice. S-au făcut eforturi deosebite pentru a satisface toate cererile de energie care au fost adresate societății. O serie de lucrări proiectate cu scopul de a mări capacitatea de producție și transport nu au putut fi executate deoarece mașinile și materialele comandate în Germania nu au fost furnizate. Dintre aceste lucrări menționăm instalarea unui grup nou generator de 15.000 kw și stațiile de transformare de 60.000/25.000 volți de la Câmpina și Sinaia⁹. Producția de energie electrică a departamentului a fost de 181.000.000 kwh în 1940 și de 181.262.374 kwh în 1941, la care se adăuga energia electrică achiziționată de la alte societăți în cantitate de 4.000.000.000 kwh anual. Beneficiul net a fost de 47.000.000 în 1940 și de 80.000.000 lei în 1941¹⁰. Deși cheltuielile de materiale, mână de lucru și impozitele au crescut, totuși tarifele de vânzare a curentului electric nu au fost sporite. În anul 1942, se prevedea efectuarea racordului între centrala de la Schitu-Golești cu rețeaua principală de transport de la Câmpina. Energia emisă prin rețeaua societății a fost în anul 1942 cu 25% mai mare decât în 1941, reprezentând cea mai mare cantitate anuală de energie distribuită de societate¹¹. „Concordia” a putut face față tuturor cerințelor crescânde de energie electrică atât ale industriei petroliere, cât și nevoilor particulare. La rețelele de transport sub înaltă tensiune s-a terminat construcția unui al doilea circuit de 60.000 kw între stația de interconexiune Florești și Moreni și s-a lucrat la executarea și punerea în funcțiune a liniei de 60.000 v între uzina „Gura Ocniței” și Târgoviște. Societatea, prin aceste lucrări, contribuia la progresul economiei de electricitate. În anul 1943, cele cinci centrale ale societății au produs aceeași energie ca și în 1942, putându-se satisface toate cererile de energie.

Producția de energie electrică obținută de Departamentul Electrica în perioada 1942-1943 a fost următoarea:¹²

ANUL	PRODUCȚIA kw/h
1942	230.633.637
1943	238.971.190

Producția electrică furnizată de centralele societății, în 1944, a fost până la 23 august de 56.000.000 kwh, această producție mică datorându-se întreruperii, pe perioade mari de timp, a activității societății, din cauza bombardamentelor și a lipsei de materiale. Erau necesare aparate de înaltă tensiune, piese de schimb pentru cazane și turbine, materiale refractare, izolatori de înaltă tensiune pentru stațiile de transformare și pentru liniile de înaltă tensiune, transformatori. Dacă în 1938 stocurile de materiale de care dispunea Departamentul Electrica se ridica la 72 de tone, în

noiembrie 1944 existau doar 6 tone¹³. Totuși, departamentul, cu eforturi mari, a reușit ca până la sfârșitul anului să obțină o producție de electricitate care s-a situat la 168.101.829 kw¹⁴.

Uzina electrică de la Schitu Golești, administrată de „Concordia”, împreună cu Societatea de „Gaz și Electricitate” din București, în baza unui contract, vor furniza energie electrică în cantitate de 20.000.000 kwh anual. Pentru construirea acestei uzine electrice, de către firma lui Emil Prager și terminată în aprilie 1930¹⁵, Societatea „Lignitul” a beneficiat de un împrumut de la Societatea belgiană „Hydrofina” la data fuziunii mai rămânând o creanță de 11.929.715 franci elvețieni. Pentru lichidarea completă a creanței, societatea „Concordia” a dat 394.000 de acțiuni a câte 250 de lei din cele 552.000 acțiuni „Concordia” emise în urma fuziunii, societății „Hydrofina”. Restul de 158.000 acțiuni „Concordia” vor fi date acționarilor societății „Lignitul”. În iulie 1943, uzina electrică proprie „Thermo” a Departamentului minier va fi desființată, departamentul primind curent electric de la Departamentul „Electrica”¹⁶.

Uzina furniza energie electrică pentru București, iar în anul 1942, din cauza lipsei de păcură, a trebuit să mărească producția cu 70% față de producția anului 1941. Astfel, dacă în 1941 producția de energie electrică a fost de 24.154.656 kw, în 1942 ea a ajuns la 41.031.765 kw/oră¹⁷. Exista o mare lipsă de electricieni pregătiți, fiind utilizați, în 1943, trei schimburi de electricieni tablotari deoarece uzina funcționa paralel cu uzinele din Câmpina, Florești și Gura Ociței. Conform raportului adresat M.St.M. – Secția MONT în 24.01.1943, la uzina Schitu Golești lucrau 150 de oameni fiind nevoie de mult mai mult personal pentru acoperirea tuturor necesităților¹⁸. Cantina lucrătorilor și funcționarilor de la centrala Câmpina a fost terminată și pusă în funcțiune în 1943 și s-au dat în folosință trei noi case de locuit pentru personalul aceleiași centrale¹⁹. Departamentul „Electrica”, înainte de 23 august 1944, avea un număr de 621 angajați (funcționari și lucrători). La 30 septembrie 1944, numărul total era de 846, din care 736 lucrători și 110 funcționari²⁰.

În baza Decretului-Lege 1.024 din 1941, Departamentul minier a înființat Oficiul propriu „Muncă și Lumină”, subordonat Inspectoratului „Muncă și Lumină” Târgoviște prin care s-a căutat să se dezvolte în sufletele muncitorilor „conștiința națională, pericolul din Răsărit și cauza obiectivă pentru care se poartă război contra bolșevismului, la care luau parte un mare număr de lucrători”. De la început, Inspectoratul Târgoviște a căutat să ajute Departamentul Minier prin trimiterea de cărți, broșuri, gazete și reviste în sprijinul ridicării culturale a muncitorilor²¹. De asemenea, Ministerul Propagandei Naționale a distribuit gratuit câte 100 de exemplare din „Cătușe roșii”, „Basarabia și Bucovina”, „Sub călcâiul comunist” și, într-un număr mai mic, „Demascarea comunismului”, „Prăbușirea colosului”, „Calendarul dezrobirii”, „Îndemnuri românești”, cărți poștale, portrete ale regelui și mareșalului și albume cu mareșalul Antonescu²².

Șeful organizației era inginerul Alex. S. Popescu care ținea periodic conferințe muncitorilor pe diferite teme cum ar fi „Rolul european al României”. El propunea ca emisiunea de radio „Ora ostașului” care se transmitea duminică între orele 12-13 să fie transmisă duminică dimineața când putea fi audiată de majoritatea lucrătorilor. Dorea prelungirea sălii cantinei pentru organizarea de șezători și sărbători muncitorești care să fie audiate de un număr mai mare de

lucrători²³. Anul 1944 a produs societății pagube însemnate din cauza bombardamentelor efectuate de aviația aliată, iar după 23 august de trupele sovietice în trecere prin țara noastră. Pierderi însemnate s-au datorat și furturilor la care s-au pretat soldații sovietici care au afectat activitatea de furnizare a energiei electrice. Într-o situație întocmită la 24 februarie 1945, cu privire la bunurile ridicate de armata sovietică din diferite localități unde societatea activa, se arăta că valoarea totală a bunurilor în lei se ridica la 22.637.693 lei, din care Departamentul Electrica avea pierderi de 7.864.984 lei. Pagubele suferite de Departamentul „Electrica” au antrenat pagube importante la societățile petroliere cliente – „Astra Română”, „Steaua Română” și „Româno-Americană”, iar producția de electricitate a avut o scădere importantă.

Fiind interesată de furnizarea de produse petroliere trupelor sale, partea sovietică a solicitat Societății „Concordia” ca Departamentul „Electrica” să reia imediat furnizarea de curent electric rafinărilor și șantierelor, pentru reluarea activității industriale petroliere²⁴. Departamentul Electrica reprezenta 15% din cifra de afaceri a societății și se ocupa cu producerea, transportul și distribuirea energiei electrice în regiunea petroliferă și industrială din județele Dâmbovița, Prahova și Buzău, alimentând totodată, parțial, orașele București și Brașov. Energia electrică era furnizată de Centrala electrică de la Schitu Golești. Producția totală obținută a fost de 235.870.000kw/h, în 1946; 246.461.000 kw/h., în 1947 și 257.062.000 kw/h, în 1948²⁵. Cantitatea de energie electrică produsă în 1948 reprezenta o creștere de 18.9%, față de cea produsă în 1945 (216.197.000 kw/h) și de 14% față de cea produsă în 1947. În cursul anilor 1946 – 1948, s-au înregistrat dezvoltări ale instalațiilor din transport și distribuire a energiei electrice, prin construcții de linii noi de mare tensiune, de transport și distribuție și de montarea unor stații cu transformatoare noi. Cea mai importantă creștere a fost în anul 1948, după cum se poate vedea de mai jos:

An	Putere instalată
1945	86.120 kw/h
1946	88.022 kw/h
1947	107.430 kw/h
1948	136.628 kw/h

¹ SJAN Argeș, fond Societatea Concordia, dosar 104/1937, f.

1.

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, dosar 24/1926-1934, f. 12.

⁴ *Ibidem*, dosar 56/1939-1941, f. 51-52.

⁵ *Ibidem*, dosar 24/1926, f. 13-15.

⁶ *Ibidem*, dosar 2/1924-1943, f. 69v.

⁷ *Ibidem*, dosar 11/1932-1937, f. 13.

⁸ *Ibidem*, dosar 41/1941, f. 28.

⁹ *Ibidem*, dosar 3/1924, f. 11.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 41/1941, f. 24.

¹¹ *Ibidem*, dosar 2/1924-1943, f. 97-98.

¹² *Ibidem*, dosar 14/1945, f. 64.

¹³ *Ibidem*, dosar 242/1942-1948, f. 180.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 14/1945, f. 64.

¹⁵ *Noua centrală electrică de la „Schitu-Golești”*, în M.P.R., nr. 9/1929, p. 777.

¹⁶ SJAN Argeș, fond Societatea Concordia, Departamentul

Minier Schitu Golești, dosar 7/1942-1943, f. 7.

¹⁷ *Ibidem*, f. 229.

¹⁸ *Ibidem*, f. 455.

¹⁹ *Ibidem*, fond Societatea Concordia, dosar 2/1924-1943, f. 98.

²⁰ *Ibidem*, dosar 132/1944, f. 1.

²¹ *Ibidem*, dosar 23/1943, f. 5.

²² *Ibidem*, dosar 7/1942-1943, f. 341.

²³ *Ibidem*, dosar 8/1942, f. 336-337.

²⁴ *Ibidem*, fond Societatea „Creditul Minier”, dosar 11/1943-1944, f. 34.

²⁵ *Ibidem*, dosar 240/1947-1948, f. 12.

Motorsportul argeșean se conjugă la ... trecut (IV)¹

ing. Nicolae COSMESCU

PRIMA ORGANIZARE ADEVĂRATĂ

În tot acest timp, în țară lucrurile evoluează destul de rapid. Au loc numeroase „mese rotunde”, în care își spun părerea, avansează propuneri și soluții mulți dintre cei angrenați în automobilismul de performanță. Vremurile se schimbă. Raliurile suferă o puternică metamorfoză. Își reduc din lungimile gigantice, dar le crește numărul de probe speciale, privilegiind competiția în dauna turismului. Și parcul auto al concurenților suferă mutații serioase. Apăruse Dacia 1300 care, la inițiativa „fratelui mai mare”, obținuse și omologarea sportivă din partea FIA. Iar echipa piteșteană era deja dotată cu noile produse ale industriei românești de specialitate.

În condițiile în care formația argeșeană nu era catalogată drept o adevărată echipă de uzină, trebuia făcut ceva. Ocazia se ivește în toamna lui '72, odată cu apariția GUATA. Acronim ce semnifica: Grupul Unităților de Asistență Tehnică Auto. Altfel spus, centrala service-urilor Dacia din România.

Imediat după înființarea acesteia, are loc o reuniune a tuturor celor implicați în fenomenul sportului auto din uzină, realizându-se o nouă organizare a competițiilor. Este numită o altă conducere, subordonată directorului GUATA. Un mare iubitor al sportului, care era hotărât să schimbe fața lucrurilor. „Dacia trebuie să devină o adevărată echipă”, este ideea

Ștefan Iancovici a rămas până astăzi singurul pilot care a devenit în același an campion absolut al României la raluri, viteză în coastă și viteză pe circuit. Iar aceste performanțe sunt legate de numele unei echipe argeșene.

călăuzitoare a demersului său. Este primul care avansează o astfel de deviză până atunci nici măcar șoptită.

Totodată, se anunță și o deschidere spre promovarea de piloți din oricare unitate service subordonată, cu condiția să fie valoros și să respecte „fără comentarii regulamentul de ordine”. Se declară chiar și o intoleranță la vedetism. O cruciadă împotriva acestei manifestări.

Centrul de comandă trece acum de la „cabană”, unde-și afla sediul fostul responsabil al competițiilor de până atunci, la service-ul Dacia din Ștefănești. Începea o perioadă de puternică emulație.

OPORTUNITĂȚI ȘI RISCURI

Timpul mergea neabătut înainte. Sub aspectul organizării, echipa era într-un progres considerabil. Vor fi introduse atât de necesarele mașini de asistență tehnică. Câte una la fiecare autoturism de concurs. Și așa vor rămâne pe toată durata existenței compartimentului de competiții. Apelul la acestea devenise o necesitate imperioasă, fiindcă echipa, în integralitatea sa, sau parțial, începuse să fie tot mai solicitată pentru întrecerile internaționale, în care să reprezinte România. Ceea ce echivala cu un succes. Rezultate însă nu se obțin. Chiar dacă nu se mergea decât rar la curse mai galonate.

De vină era, în primul rând, materialul de concurs. Dar nu numai! Sunt și alte manifestări ce îi afectează viitorul. Apar tot felul de combinații ciudate în echipaje, în timp ce indivizi care într-un viitor destul de apropiat aveau să se dovedească de mare valoare, nu-și găsesc încă locul în echipă.

„Băieții noștri,” deși mai mereu abandonau, pozau mai mult în... învingători, întrucât, ziceau aceștia, „câștigăm experiență”? Un leitmotiv pe care directorul GUATA nu l-a mai putut digera. Și cum într-o analiză publicată, regretatul Dumitru Lazăr cita printre „asociațiile sportive bine încheiate” din țară pe multe altele, dar nu și gruparea argeșeană, decizia de a trece cursele de la service la uzină n-a mai întârziat. La încheierea sezonului din 1975, cu tot rezultatul de excepție obținut de cuplul Iancovici-Vezeanu, echipa părăsea locația din Ștefănești.

Vechea gardă devenea de domeniul amintirilor. Multe și frumoase. Încântătoare. De ascultat „la gura sobei”. De acum, însă, altul este cel care se află la comandă. Care va face promovările. A „monștrilor sacri”, care vor trimite rapid în uitare faptele de vitejie, dar și nereușitele vremurilor de început.

CAMPIONUL POLIVALENT

Printre cei care s-au lansat încă de la reluare, în marea aventură a automobilismului competițional autohton, se afla și un tânăr înalt, zvelt, timid. Venea direct din motociclismul de viteză, unde nu fusese un *no name*, ci era unul dintre așii incontestabili ai acesteia. De 12 ori campion național, succese în câteva întreceri internaționale, maestru al sportului, sunt elementele definitorii ale unui CV de invidiat! Numele lui: Ștefan Iancovici. „Fane”, pentru apropiați. Profesia: mecanic auto.

Din prima secundă a reintroducerii competițiilor auto, fapt petrecut în îndepărtatul an 1965, „Fane” n-a avut niciun moment de ezitare. Și-a părăsit o dragoste ce durase 18 ani, pentru o alta ce-l atrăgea cu un magnetism nebun. Alături de care era convins că va avea parte de un mariaj la fel de fericit. Abandonase ghidonul pentru volan. La 33 de ani, cât avea el atunci, niciun vis nu părea utopic. Orice speranță era posibilă, putea deveni realitate.

Începuturile n-au fost spectaculoase, rezultatele sale nu erau dintre cele mai strălucitoare. Cu toate acestea, mecanicul bucureștean a reușit să capteze atenția prin calități pe care puțini le aveau la vremea aceea. Poseda un stil de pilotaj elegant, curat, eficace. O puritate a traiectoriei ce suscita admirația. Rula într-un ritm foarte ridicat, dar menaja totuși mecanica. Mai adăugați acestor calități sportive și pe cele umane și veți obține o combinație destul de rară. Aceea a unui individ căruia să-i cauți prietenia. Marea sa timiditate era egalată doar de o la fel de mare generozitate. Conciliant, elegant, de o disciplină aproape aristocratică.

Ion Gârjoabă l-a cunoscut încă de pe atunci, în calitate de component al echipei naționale. Împreună, au obținut un succes cu rezonanță în epocă. Au câștigat clasa, și au terminat pe locul secund în ierarhia generală a „Raliului Balcanic” din 1971. O competiție cu probe masacrante, preluate de la faimosul „Acropolis-rally”, etapă de campionat mondial. Iar rezultatul a avut o influență covârșitoare în obținerea titlului de campion balcanic la categoria lor.

Într-o asemenea competiție, chiar simplul fapt de a ajunge la finish putea fi considerat o realizare de excepție, într-atât de tiranic era tratamentul la care era supusă mecanica. Din această perspectivă, Iancovici era liniștit. Cunoștea perfect autoturismul pe care concura. Îi știa toate punctele slabe, ce puteau să cedeze. Tenace și meticolos, înainte de a pleca își demonta singur întreaga mașină. Nu să vadă „de ce merge”, ci tocmai pentru a nu avea surpriza că ceva ar putea înceta să mai meargă. Știa ce avea de îndurat și a ales calea riscului zero. Nu s-a înșelat. Dacă se întâmpla ca în timpul cursei să devină mai euforic, Gârjoabă era lângă el și îi tempera ardoarea. „Fane” îl asculta, fiindcă îi aprecia experiența și inteligența. Nicio imponderabilă mecanică sau umană nu și-a găsit locul în timpul „campaniei din Balcani”. Aceasta a fost geneza succesului ce i-a făcut pe mulți să cadă pe spate. Iar pe Ion „Neluș” Gârjoabă, să poată afirma, oricând este întrebat: „Iancovici era un tip de toată isprava. Și ca om și ca pilot. Nu te puteai supăra pe el”.

„BUN, AMBIȚIOS, DISCIPLINAT”

Puțini ani mai târziu, următorul mare vis al lui Iancovici era să ajungă în echipa uzinei de la Colibași. Conjunctura părea a fi favorabilă. Grupării amintite, prin absența îndelungată a lui Illoaea, îi lipsea un adevărat vârf de lance. În plus, deschiderea către primirea de piloți din service-urile din țară nu era deloc neglijabilă. Iar Ștefan Iancovici lucra în rețea. La Pantelimon.

Demersul de a accede în echipa dorită și l-a început printr-un telefon dat șefului competițiilor. Paradoxal, oricât de bun era, oricâte rezultate îl recomandau, n-a reușit „din prima”. Tenace, Iancovici a continuat să insiste. Să caute oameni care să-l ajute. Simțea că acolo, în acea grupare sportivă, va fi ce a fost și la moto. Rând pe rând, au pus o vorbă bună un înalt personaj din ACR, și chiar un director din uzină. Eforturi sortite și ele eșecului.

Și cum în viață orice se rezolvă doar atunci când îi este dat să se rezolve, iată că se produce și acel moment. Într-o ședință ce se ținea la sediul forului sportiv național, marele sportiv Marin Dumitrescu face apel la întreaga sa putere de persuasiune și reușește să-l convingă pe conducătorul curselor de la Dacia. Cuvintele magice au fost puține, dar mai mult decât edificatoare: „*bun, ambițios, disciplinat*”. Trei

**Cu Ion Gârjoabă (în dr. foto),
primul argeșean campion balcanic la raliuri,
Iancovici a fost coechipier la echipa națională.**

Memoria

cuvinte ce au spus totul. Trei calități pe care oricare șef de echipă ar vrea să le regăsească la toți sportivii săi.

Ștefan Iancovici a venit și s-a apucat de treabă. A primit un Renault 12 Gordini, un material cu adevărat competitiv. Dar nici aici, și nici acum, rezultatele nu sunt cele pe care le aștepta. De care se simțea capabil. Unele au chiar o considerabilă doză de amărăciune. Marea problemă a începutului colaborării a fost găsirea unui copilot pe măsura talentului său. În acest sens, o întâmplare este mai mult decât edificatoare. Petrecută într-un „Raliu al Dunării”.

Pentru care, francezii de la Renault aduc la uzină, exclusiv pentru această întrecere care la vremea respectivă atrăgea nume de mare rezonanță din circuitul internațional, un Renault 12 Gordini, de 165 cai putere. Bestiali și virili. „Marea Gordină albă”, cum va rămâne în folclorul vremii. Și care îi este încredințată lui „Fane” Iancovici, *bien sur*. Ea va fi asistată pe traseu și de mecanici francezi.

Cursa se derula perfect pentru român, îndreptându-i speranțele că va veni foarte sus în clasament. Unii erau și mai entuziaști, pronosticând că-l va învinge chiar și pe marele Walter Röhrl, pe atunci doar campion al Europei!

Din păcate, nu vom ști niciodată care dintre ei ar fi avut dreptate. Aflat într-un punct de asistență, Gîrjoabă vede de la distanță mașina. I se pare că ceva nu e în regulă, întrucât nu rula într-un ritm alert. Din contră, ca și cum ar avea tot timpul din lume, pilotul mai și frânează, disciplinat, lăsând să treacă un cârd de găște. Când s-a oprit, presupunerile sumbre s-au adeverit: totul se sfârșise. Navigatorul lui Iancovici făcuse o gafă monumentală: ratase un control de

trecere, care aducea după sine excluderea. Cursă încheiată pentru „Fane”. Mașină luată înapoi de francezi. În paranteză fie spus, câteva nume mari ale navigației de mai târziu vor afirma că fiecare dintre ei putea să fie în dreapta lui Iancovici, dar... Deși aceștia ar fi fost doar debutanți la momentul respectiv, calitățile pe care aveau să le dovedească nu peste mulți ani ne îndreptățesc să credem că o asemenea eroare nu s-ar fi întâmplat. Cu siguranță, nu.

Avatarurile lui Fane Iancovici se vor apropia și ele de final abia în urma unei curse ce avea loc în Bulgaria. Știa că nici acea întrecere nu va fi a lui. Fiindcă o făcea cu un alt navigator, de care ați mai citit: precedentul șef al competițiilor, pe când acestea își aveau cartierul general la Ștefănești. Și care, în euforia urmăririi unor concurenți, îl va băga... într-un cap de pod! Din fericire, fără a afecta grav mașina. Însă, odată ajunși acasă, Iancovici, sătul de atâtea experiențe nefericite, își întreabă coechipierul, elegant, dar sportiv, dacă ar avea ceva împotriva să nu mai meargă împreună. Ar fi dorit să continue cu Petre Vezeanu, bucureștean și el. Cu care ar fi putut comunica mai bine și mai ușor. Și așa s-a și întâmplat.

ÎN RITM DE MARȘ TRIUMFAL

“Cuplarea” cu Petre Vezeanu, “tatăl navigatorilor” români, întemeietorul pe aceste plaiuri al unei mari arte care, din păcate, va avea mai mereu parte de prea puțini artiști adevărați, a însemnat pentru pilotul bucureștean și sfârșitul

Iancovici alături de Petre Vezeanu (în stg.); semnatari ai unor rezultate cu adevărat de excepție.

contraperformanțelor demne de un roman de serie neagră. Ele vor rămâne în memoria cunoscătorilor drept excepții pur anecdotice. "Combinarea" cu Petre Vezeanu a echivalat cu nașterea unuia dintre cuplurile legendare ale automobilismului românesc din toate timpurile.

În 1975 se revine la organizarea unui campionat național de raliuri. Un nou început ce va evidenția rapid calitățile de pilot superdotat ale lui Iancovici. Alături de navigatorul său, se impune într-o competiție majoră, cum era „Raliul României”, dar și în cel al “Castanilor”, organizat în Maramureș. Ultima dintre victorii fiind dobândită și cu larga complicitate a sorții, echipajului lider al întrecerii rupându-i-se cablul de ambreiaj. Dar soarta face și ea parte din joc. Este chiar determinantă. Ea diferențiază un mare campion de un foarte bun pilot.

Finalul de sezon îi găsește pe cei doi bucureșteni, sportivi ai echipei argeșene, pe a doua treaptă a podiumului clasamentului absolut. General. O performanță remarcabilă! Un preludiv la ceea ce se va întâmpla în anul următor, când o serie fantastică de patru victorii îi va propulsa pe Iancovici și Vezeanu până în vârful ierarhiei românești a disciplinei! Care până atunci nu avea “uzina” în rol principal. Forțele de

prim rang erau concentrate la Timișoara și mai ales Balș, unde faimoasa, dar efemera, IOB făcea legea. Un marș triumfal, început cu o victorie la Iancovici “acasă”, în raliul Banatului. Continuată cu un succes pe circuitul trasat pe străzile Timișoarei, și completată în mod strălucit de câștigarea coastei de la Păltiniș. Fabulos debut de sezon! Cu câte un succes în fiecare din campionatele organizate în țară! Victorii ce nu vor rămâne singulare.

În acel an au mai fost și participări la competiții din afara granițelor dar, deși au fost cei mai bine clasati dintre conaționali, pozițiile pe care au terminat nu sunt deloc flatante.

Tot în premieră pentru automobilismul argeșean, în faimosul “top 10” anual, Ștefan Iancovici este *il primo di tutti*. Numărul unu național, ca și în cele trei campionate românești ale anului. Performanță rămasă unică până astăzi!

!Pentru pasionați și pentru mai multe detalii, a se vedea și lucrările noastre *Cu accelerația la planșeu*, Ed. Imprimeriile Coresi, București, 2008 și *Destine de campioni*, Ed. Quattroprint, Timișoara, 2012.

Un manuscris interbelic inedit

prof. Ion I. ȘTEFAN

Printre familiile celebre ale Muscelului se numără și familia Belizarie, de origine elenă. O familie de proprietari rurali și urbani, de artiști plastici, cadre didactice, funcționari. Printr-o întâmplare fericită, un membru al acestei ilustre familii va deveni muscelian, iar apoi toți descendenții lui vor aparține acestor meleaguri. Una dintre personalitățile comunei Domnești, Popa Niță, după ridicarea Bisericii „Buna Vestire” din localitate, căuta un pictor valoros care să picteze sfântul locaș de cult. Avea să-l găsească tocmai la Buzău. Paraschivescu Belizarie, născut la 1817, era vestit în zugrăveli de biserică. După ce a venit de la Buzău la Domnești să picteze biserica de aici, s-a căsătorit cu Safta Sultanii având cu aceasta doi copii: Vasile, învățător (fost senator) și Mihai (învățător). După șase ani, murindu-i soția, Paraschivescu Belizarie se va căsători cu Paraschiva Stăncioiu, rezultând din căsătoria lor trei copii: Ion (colonel în Armata Regală Română), Dumitru, Maria și Gogu.

Așa cum am încercat de cele mai multe ori în paginile îndrăgitei noastre reviste de istorie, voi prezenta un document inedit, document care a aparținut fiului lui Paraschiv Belizarie, colonelul Ion Belizarie. Acesta a construit în anul 1931 o casă pe un teren aparținând localității Izvorani-Ștefănești, pe atunci făcând parte din fostul județ Muscel. Colonelul Ion Belizarie a pus la temelie casei ce urma a fi construită un document care nu este altceva decât o caracterizare a societății românești din acel an, 1931. Deși sintetică, această caracterizare vine din partea unui om cu pregătire generală și militară solidă, care reușește să facă o fotografie prin care surprinde politicul, socialul, precum și starea morală a societății românești la începutul domniei regelui Carol al II-lea (1930-1940). Perioada este una de criză, de neliniște socială și politică. Votul universal acordat în anul 1918 a surprins nepregătită

societatea românească, formată în mare parte din oameni care trăiau în mediul rural, fără o pregătire care să le permită să se apere în fața ofensivei politicianiste. Colonelul Ion Belizarie nu neagă rolul votului universal și necesitatea lui, dar consideră că aplicarea lui a venit prea devreme și de aici multele neajunsuri. În aceste condiții, demagogia și corupția au luat o amploare înspăimântătoare atingând inclusiv guvernul. Privind tabloul descris de vrednicul descendent al familiei Belizarie, gândul te duce la situația de astăzi în care, cel puțin în plan politic, vedem multe asemănări.

Atunci când a pus documentul la temelie casei sale, colonelul Ion Belizarie își exprima speranța că la o eventuală dărâmare a acesteia, cele scrise de el vor fi aflate și citite. Timpul s-a scurs și casa a intrat în posesia altui proprietar. Acesta a dărâmat-o, găsind documentul despre care am amintit mai sus și pe care îl redăm mai jos¹.

Comuna Izvorani

Jud. Muscel

În anul 1931 luna August

Sub domnia Regelui Carol al II-lea

Președintele Cons. De Minștrii fiind Profesorul Nicolae Iorga

S-a construit această casă, de către subsemnatul Colonelul Ioan Belisarie, născut la 10 Noiembrie 1879, în com. Domnești, tot acest județ, din pictorul Belisare I. Paraschivescu și soția lui Paraschiva, ambii azi decedați. Am devenit proprietarul acestei vii în baza ordonanței de adjudecare N.10218/928, a Tribunalului Ifov S.N.-Domiciliul principal îl am în București, str. Clucerului N.31.

Caracteristicile epocii. Ne găsim în perioada care urmează marelui război European dintre anii 1914-1918 ale cărui consecințe le suferim grozav.

Memoria

Consecințele economice se pot rezuma în aceste cuvinte: după războiul European la care și noi am luat partea foarte sângeroasă, țara s-a mărit și pâinea s-a micșorat. Aceasta, numai din nepriceperea oamenilor care ne-au guvernat, căci de unde până la războiul cel mare, boerii care ne guvernau cheltuiau averile lor ca să facă politică, după război în timpul democrației integrale, toți demagogii vin la guvern cu datorii imense și pleacă cu sute de milioane.

Aceasta se datorește votului universal -reformă socială prea înaintată pentru cultura poporului nostru- care a dat același drept de vot și omului cu cea mai vastă cultură, ca și ultimului văcar din sat. Se înțelege ușor că din cauză că marea majoritate a locuitorilor țării sunt țărani, această reformă a adus apa la moară unui partid de demagogi, așa zisul partid național-țărănist, care a dus țara la faliment, făcând în schimb pe mulți din partizanii lor, mutimilionari.

Consecințele morale. De unde se credea că războiul cel mare, cu toate grozăviile lui, va face pe oameni mai buni și mai cinstiți, din contră, la această epocă, sunt mai răi și mai necinstiți.- O stare de nevroză specială i-a cuprins pe mai toți; toți vor să se îmbogățească fără muncă și înșelând pe

alții.- Datornicii nu mai plătesc, fiindcă demagogii au făcut legi în acel scop; muncitorii nu mai muncesc și așteaptă să-i întrețină colectivitatea; proprietatea e aproape să dispară; o criză grozavă bănuie țara; autoritatea guvernului este aproape ștearsă și nu guvernează decât cu legi draconice.- Oamenii culți, cinstiți și muncitori stau deoparte, în neputința de a lupta cu pleava pe care votul universal a ridicat deasupra. Se consideră ca un curaj de om nebun a se construi pe acele vremuri, curaj pe care l-am avut eu care semnez aceste rânduri destinate posterității și care sper că se vor găsi la o eventuală dărâmare a casei.

(ss) indescifrabil Ionel Belizarie
Care are de soție pe Maria Belizarie, născută
Pr. N. Ionescu din Com.Domnești-jud. Mușcel
Izvorani 18 August 1931 Amin!

¹ Am folosit informațiile cuprinse în manuscrisul original aflat în posesia prof. univ. dr. ing. Ion Tabacu. De asemenea, pentru mai mult informații despre colonelul Belizarie, a se vedea George Baciu și Ion C. Hiru, *Oameni de seamă ai Domneștiului*, în Revista "Pietrele Doamnei", anul II, nr. 5 (17), mai 2008, pp. 1-2.

Comuna Izvoaranu

Jud. Mușcel

In anul 1931 luna August.
Sub stămnia Regelui Carol al II-a
Președintele Cons. de Miniștrii și Prof. Nicolae Iorga
I-a construit această casă, de către subsemnatul, Colonelul Ioan
Belizarie, născut la 10 Noiembrie 1879, în Com. Domnești, tot acest județ,
din pictorul Belizarie I. Paraschivescu și soția sa Paraschiva, ambii azi decedați.
Am devenit proprietarul acestei vii în baza ordonanței de adjudicare N° 1018/918
a Trib. Ilfov S. N. - Domiciliul principal îl am în București str. Clucerului N° 31.
Caracteristicile epocii: Ne găsim în perioada care urmează marelui răz-
boi european, dintre anii 1914-1918, ale cărui consecințe le suferim grozav.
Consecințele economice se pot rezuma în aceste cuvinte: „după războiul eu-
ropean, la care și noi am luat parte foarte sângeroasă, țara s-a mărit și
pâinea s-a micșorat. - Aceasta, numai din nepriceperea oamenilor care
ne-au guvernat, căci de unde până la războiul cel mare, boerii care ne guvernau
și cheltuiau averile lor ca să facă politică, după război, în timpul democrației inte-
grale, toți demagogii vin la guvern cu datorii imense și pleacă cu sute de milioane.
Aceasta se datorește votului universal - reformă socială prea înaintată, pentru cultura
poporului nostru- care a dat același drept de vot și omului cu cea mai vastă cultură, ca și